

KUSTBON

NR 4
DECEMBER
1997
ÅRGÅNG
54

FÖRBINDELSELÄNK FÖR ESTLANDS SVENSKAR

FÖRBINDELSLÄNK FÖR ESTLANDS SVENSKAR

Utgiven av Kulturföreningen
SVENSKA ODLINGENS VÄNNER

Ansvarig utgivare: Sven Salin
Redaktör: Agneta Klitter

Kustbons redaktion och SOV:s expedition:
Roslagsgatan 57, 1/2 tr ned, 113 54 Stockholm.
Öppettider: månd - onsd 9.00 - 14.00, torsd 9-14, 17-20.
Tel: 08-612 75 99. Fax: 08-612 77 85.

1997 utkommer Kustbon med 4 nummer.
Prenumerationspris: 270 kr helår.
Kustbons och SOV:s postgiro 35 13 11 - 6.

Annonspriser:

1/1 sida (170 x 260 mm) 1.500:-, 1/2 sida (170 x 128) mm 800:-,
2 sp x 128 (112 x 128 mm) 580:-, 1 sp x 128 (54 x 128 mm) 350:-,
2 sp x 84 (112 x 84 mm) 500:-, 1 sp x 84 (54 x 84 mm) 300:-,
dödsannonser 250:-, bilaga 1.000:-/st.

Produktion: Nordreklam · Lindbloms · Realtryck Stockholm 1997

INNEHÅLL

2. Ledaren av Sven Salin
4. Chefen för UD:s östenhet av Ülo Ignats
6. Den fjärde resan av Mats Österman
8. Hapsal av Héléne Hanes
9. Ain båndomsjul av Herman Lindström
10. Hedendom och strikta kyrkoseder i estlandssvenskarnas andliga liv av Stig Appelgren
11. Svenska S:t Mikaelsförsamlingens konsert i Immanuelskyrkan av Elmar Nyman
13. Kyrkodagen av Margareta Hammerman
14. Sol och skugga över ön i Rigabukten av Meta Majlund
16. Nargö naturpark av Margit Rosen Norlin
18. En promenad i Kalamaja av Mikael Berg
18. Estland och Hapsal på Haninge bibliotek av Agneta Klitter
19. SvenskbySIDAN Redaktör Jörgen Hedman
20. Språkkurs i svenska på Runö sommaren 1997 av Karl-Gösta Engquist
22. En Rickulpojke berättar av Tiia Derblom Anderson
23. Museinytt av Göran Hoppe
23. Gamla hamnen i Hapsal av Per Ehn
25. Full (tråd-) rulle på Roslagsgatan av Ulla-Stina Rundgren
26. Föreningsnytt
27. Bokanmälningar
29. Familjenytt
30. Bemärkelsedagar

Omslagsfoto: Interiör från Runö Nya kyrka. Foto Meta Majlund 1997. Altartavlan lär vara målad av dansken Carl Bloch (1834-90).

Att söka sina rötter

I de tidigaste årgångarna av Kustbon i Sverige innehöll decembernumret ofta en religiös julbetraktelse, som präglades både av en nostalgisk tillbakablick på julfirandet i Estland och tacksamhet över att vi funnit en fristad och ett nytt hem i Sverige. Även om denna betraktelse inte är religiös kommer den också att präglas av tillbakablick, tacksamhet och framtidstro. Det är nämligen ingen motsättning mellan "att söka sina rötter" och framtiden. Ju mer internationaliserad och sekulariserad världen blir, desto viktigare blir det att finna sin identitet. Därför är det just nu inne med släktforskning. Det märker vi också i vårt arkiv, där många vill söka sina estlandssvenska rötter.

Jag kunde också ha använt rubriken "Att vara estlandssvensk" på denna betraktelse. Den estlandssvenska identiteten har behandlats i många artiklar i Kustbon under det senaste året. Många estlandssvenskar har också under senare år sökt sig tillbaka till sin gamla hembygd i Estland tillsammans med barn och barnbarn. Många drömmer om att bygga sig en sommarstuga på sin gamla tomt eller i närheten, även om det hittills är få som förverkligat denna dröm. Ännu färre har nog planer på att flytta tillbaka för gott. Men våra rötter har vi där, och det kan vi vara tacksamma för och stolta över.

Vi kan också med tacksamhet se tillbaka på det år som gått. Vi har genomfört våra traditionella program, årsmöte, hembygdsdag och kyrkodag. Vi har mött Estlands nya ambassadör i Sverige, Andres Unga, och vi har hört Sveriges första ambassadör i Estland berätta om spännande och kritiska dagar i Estlands frigörelseprocess. Vi har kunnat belöna Rågöbornas Danslag med det estlandssvenska kulturstipendiet. Vi har än en gång fått se Danslaget framföra gamla rågödanser, och vi har som så många gånger förr kunnat konstatera vilken omistlig del av det estlandssvenska kulturarvet dessa spelmän och dansare utgör. Vi har också hört Milda Gärdström Hector med inlevelse och engagemang berätta om sitt liv, och vi har fått lyssna till fin musik på det gamla estlandssvenska instrumentet talharpa. Vi har också kunnat avnjuta en underbar kyrkokonsert med sångare och musiker från S:t Mikael's Svenska församling i Tallinn. Nog har vi mycket att vara glada, tacksamma och stolta över.

Flera av oss har under året besökt Estland. Förutom de personliga minnen som ett besök på "hemmets jord" väcker, har vi också kunnat konstatera vilket stort intresse det finns i Estland för Sverige och svenska språket. En finlandssvensk tidning använder rubriken "Svensk renässans i Estland". I Nuckö Gymnasium går 600 elever (grundskola och gymnasium) som alla läser svenska som sitt första främmande språk. Även i Gustav Adolf-gymnasiet i Tallinn undervisas i svenska, och i de gamla svenskbygderna har Paskleps folkhögskola etablerat sig som en arvtagare till Birkas och har nu också utbildning i lantbruk, skogsbruk och fiske. I Hapsal byggs det just nu upp ett estlandssvenskt museum, Aibolands Museum, med ekonomiskt stöd både från Sverige och Finland. Även Estland söker knyta an till sina svenska rötter, och ur dessa rötter kommer det förhoppningsvis att växa upp en ny livskraftig svensk kultur i Estland. Men vi måste vara medvetna om att dessa svenska projekt i Estland klarar sig inte utan näring utifrån bl a i form av bidrag från dig och mig.

I den tidigare nämnda finlandssvenska tidningen berättas

om Riina Adman, som ser detta med att ta itu med det svenska språket som att det egentligen är något som tillhör hennes rötter och identitet. Riina Adman tillhör dem som medger att det svenska språket spelar en roll som andlig kanal. Artikelförfattaren sammanfattar besöket på Ormsö på följande sätt: "Ormsö är inte vad jag väntade mig, det är något mycket mera. Jag känner mig aningen förvirrad. Det är en blandning av något oerhört bekant och något oerhört exotiskt".

Framtiden då? En stark identitet bygger på att vi är medvetna om våra rötter - både som individer och förening. En sammanhållning och en framtida utveckling kan vi bara bygga på en stark medvetenhet om det estlandssvenska kulturarvet. Vi kommer förhoppningsvis under 1998 att kunna öka denna sammanhållning och styrka ytterligare genom att Svenska Odlingens Vänner och Svenska Odlingens Nya Generation (SONG) bildar en gemensam Estlandssvensk Kulturförening. Vi hoppas också under 1998 knyta ännu starkare band med våra vänner i Estland, både Samfundet för Estlandssvensk Kultur (SESK) som under 1998 firar sitt 10-årsjubileum, och S:t Mikael's församling. Men framförallt behöver vi här i Sverige skapa en större medvetenhet om estlandssvenskarnas historia och kultur. För att åstadkomma detta behöver vi alla hjälpas åt, vi som är aktiva medlemmar i SOV, SONG och i hembygdsföreningarna. Skulle inte du kunna hjälpa till och värva en ny medlem i SOV och en ny prenumerant på Kustbon?

Vi vill också som förening söka våra rötter. De första initiativen till att bilda en svensk kulturförening i Estland togs redan 1907. Efter en lång process och många diskussioner kom slutligen ett godkännande från den ryska guvernören hösten 1908. Ett konstituerande möte med val av styrelse kunde hållas på Nuckö den 1 februari 1909 och föreningen Svenska Odlingens Vänner var bildad. Vi har anledning att erinra oss om varför föreningen fick detta dubbeltydiga och för utomstående svår- förståeliga namn, nämligen för att inte reta de ryska makthavarna genom att alltför tydligt uppvisa den svenska minoritetens ambitioner att hävda det svenska språket och kulturen. Vi vill skapa medvetenhet om denna historiska bakgrund genom att under 1999 fira vårt 90-årsjubileum - förhoppningsvis på båda sidor om Östersjön. Förberedelserna för detta jubileum är i full gång. Vi behöver dina idéer, ditt engagemang och din medverkan. Hör gärna av dig till någon i styrelsen eller till SOV:s expedition. Genom att söka våra rötter vill vi stärka vår identitet och vår sammanhållning, skapa en medvetenhet om vår existens både i Sverige och Estland och föra det estlandssvenska kulturarvet vidare till våra barn och barnbarn. Engagera dig i det arbetet.

Sven Salin

HISTORISK ROMAN
OM MEDELTIDA
SVENSK BOSÄTTNING
I ESTLAND:

Österut med Barbara

av Edvin Lagman

Recensenterna lovordar:

Personskildringen är trovärdig, skildringen av huvudpersonerna Peder och Barbara och de övriga. Det arbetas mycket hårt men skrattas också mycket. Miljön målas upp i många färger, det är genom huvudpersonerna vi upplever den. När sällskapet väl är framme vid sitt mål kan Lagman utnyttja allt sitt kunnande och vetande om jordbruk och fiske i gammal tid: han minns dofterna och sinnesintrycken från sin barndom, pojkarernas vilda lekar, ungdomens yra, människors rädslor i mörkret, skogens mystik, havet i storm och stiltje. Kärleken mellan man och kvinna, gemenskapen i arbetet, festerna, glädjen och sorgen, allt har sin tid.

Gunnar Hård Vasabladet Finland 14 januari 1997

Också ett stycke svensk historia

Ett intryck dominerar under läsningen: att det varit viktigt för Lagman att erinra om de nära förbindelserna mellan Sverige och Estland och dess svenska befolkning. Han har velat inte bara peka på utan levandegöra att en inte oväsentlig del av Estlands historia också är svensk historia. Det är också här som framställningen efter min mening har sitt värde: den är en initierad och kärleksfull skildring av levnadsvanor och tänkesätt hos dessa människor, och den låter en gången tids vardag komma oss till mötes. Här till bör läggas att Lagman har god hand med naturskildringen: för mig är det ingen svårighet att i hans teckning av dagrar över strand och hav känna igen den uppskattade akvarellisten Edvin Lagman.

Per Olov Backman Östgöta Correspondenten 14 jan 1997

Förf. - fil.dr i nordiska språk, docent sedan professor - täljer ur några få historiska fakta ut en rik och nyanserad berättelse om orsakerna till emigration från Sverige till Estland och skildrar människor och miljöer medryckande, ödesmättat, poetiskt. Detta (enligt förf) första skönlitterära arbete om den svenska kolonisationen av Estlands nordvästkust andas medeltid i seder och bruk och miljöer samtidigt som människors tankar, känslor och livsöde är tidlösa.

Tor Flensmarck för Bibliotekstjänst (böcker och AV-media)

Beställ genom SOV. Medlemspris 150:-

Snart även som talbok.

Chefen för UD:s östenhet:

- Naturligt att ändra länder- prioritering något

Nu har två år gått sedan du kom hem från din tid som ambassadör i Estland och du har fått perspektiv på det som hände där. Vilken period var allra intressantast?

- För min del handlade det om ganska precis fyra år. Jag kom dit en vecka efter Republikens Estlands pånyttfödelse. Självständigheten utropades den 20 augusti 1991 och jag kom dit den 28 augusti. Jag lämnade landet i september 1995.

- Det första året fram till årsskiftet 92/93 var intressantast. Att se den omvandling som då ägde rum var något alldeles fantastiskt. Och att se det estniska utrikesdepartementet utvecklas

från det lilla embryo som fanns sommaren 1991, där protokollschefen Kalle Ott spelade en väsentlig roll, till ett fullfjädrat utrikesdepartement.

Har du funderat på om allt utvecklades väl eller om Estland eller kanske biståndsgivaren Sverige borde ha gjort något annorlunda i det viktiga första skedet av självständigheten?

- Frågan är svår att besvara. Stödåtgärderna har kanske varit viktiga ibland, men det verkligen viktiga är det som det estniska folket har gjort. Visserligen har det varit en del politiskt trassel men huvudriktningen mot marknadsekonomi har ändå varit klar. Och jag tror att

Estland nog har världsrekord i omvandling av sina handelströmmar. Väldigt imponerande.

Esterna i allmänhet har en mycket positiv inställning till dig, både i Estland och i Sverige betraktar esterna dig som snudd på något av en frihetshjälte, som gjorde stora insatser för landet i ett avgörande skede.

-Gynnsammare förutsättningar att som svenskt sändebud komma till Tallinn kan knappast finnas. Jag bars fram av en väldigt stark vilja från både estnisk och svensk sida att bygga ut förbindelserna. Jag blev vittne till Sveriges senaste folkrörelse. Den består av gräsrotter från alla samhällskategorier. Det fanns en stark önskan att bygga upp de kontakter som bröts när järnridån gick ner över Östersjön.

Så du delar inte statsvetaren Marie Demchers uppfattning, som hon har gjort forskarkarriär på, att svenska folket är ointresserat av Baltikum?

Lars Grundberg var Sveriges förste ambassadör i Estland efter frigörelsen från Sovjetunionen i augusti 1991. Han är idag chef för UD:s östeuropaenhet i Stockholm. Ülo Ignats träffade honom för att tala om hans erfarenheter från Estland och resonera om östarbetet på det nyligen omorganiserade utrikesdepartementet.

Intervju av Ülo Ignats, chefredaktör på Estniska Dagbladet

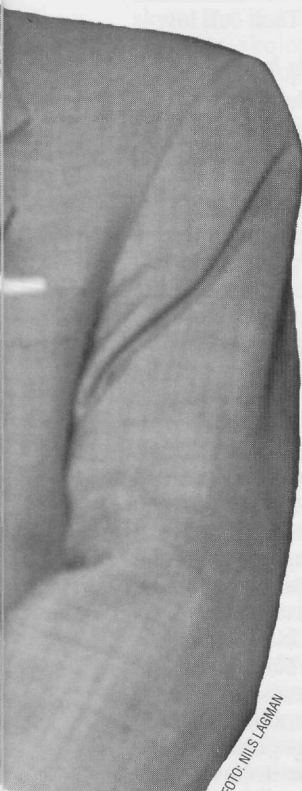

FOTO: NILS LAGMAN

-Sannerligen inte. När DN publicerade hennes artiklar skrev jag ett svar på dem som jag inte fick publicerat. Jag har lärt mig vad den senaste folkrörelsen innebar på bildäcket på Nord Estonia, dvs den första färjan. Det var där man såg omfattningen av folkrörelsen.

Som tidigare ambassadör har du inte, som en del svenska rådgivare, lämnat något politiskt "testamente" efter dig. Kan du trots din ställning ändå peka på något man kanske skulle ha satsat mer på från estnisk sida?

-Diplomater skriver om sina erfarenheter, men det sker vanligtvis långt efteråt. Det jag skulle kunna skriva nu, utan diplomatiska förvecklingar, skulle inte vara särskilt intressant. Jag har inte själv gjort några systematiska anteckningar men det material, som finns på UD från den tiden räcker för att urminnena locka fram ganska mycket.

- Inledningsvis var det svårt att be-

döma hur ryssarna i landet skulle reagera på självständigheten: om de skulle vilja stanna kvar eller flytta till Ryssland.

Det blev ganska få som flyttade hem - mellan 50 000 och 100 000 personer. Vid det här laget är det nog en god idé att slå fast en nationell politik som avser de ryskspråkiga. Jag vill inte lägga några synpunkter på hur en sådan politik skulle kunna utformas men den bör utformas tillsammans med dem det angår. Områden som berörs bör vara åtminstone utbildning och språkfrågor.

Sedan du kom tillbaka till Sverige har du gjort en snabb karriär och ansvarar nu för öst- och centraleuropaenheten efter omorganisationen på departementet. Kan du kort beskriva hur arbetet är uppdelat efter omorganisationen?

-Fram t o m sommaren 1996 var departementet väsentligen uppdelat efter funktioner: en politisk avdelning, en biståndsavdelning och en handelsavdelning.

1996 infördes i stället ett sk desk-system, som gör att alla typer av frågor hanteras på ett och samma ställe för ett och samma land (några funktionella enheter har vi dock kvar).

-Vi har delat upp arbetet i sex geografiska enheter.

Jag leder enheten för Central- och Östeuropa som omfattar Baltikum, Central- och Östeuropa och hela det tidigare Sovjetunionen. Det är en stor del av världen och det är en stor befolkning, men framför allt är det vårt grannskap, som är under förvandling. Det är ett oerhört spännande uppdrag, men samtidigt en tung och svår uppgift. Vi är ca 50 personer på vår enhet.

-Vi har frågor som rör vår policy, handel, ekonomi, biståndsbudget (inte minst anslagen till Sida-Öst och Svenska Institutet), EU-samordning för den här regionen, en grupp för de baltiska länderna och östersjösamarbetet som leds av förre ambassadören i Kiev Martin Hallqvist, vi har en grupp för Polen och övriga central-europa, vi har en grupp för Ryssland och de övriga länderna i det gamla Sovjetunionen (med undantag för Baltikum) som leds av John-Christer Åhlander och vi har en grupp för före detta Jugoslavien plus Albanien.

-Verksamhetsplaneringen har inneburit att vi satt upp målsättningar där det gått att formulera sådana. Vi har satt upp prioriterade områden och prioriterade insatser. Jag kan nämna ett exempel.

- En mycket prioriterad målsättning är att främja EU:s östutvidgning. Det gäller samtliga länder, men alldeles särskilt de baltiska länderna. Vi verkar för gemensam förhandlingsstart för alla 10 länder. Att EU-kommissionen rekommenderar snara förhandlingar med Estland måste ses som ett genombrott för de baltiska länderna.

Sveriges inriktning i biståndet till Baltikum har ju varit väldigt klart. Finns det en lika tydlig inriktning på det stöd som ges till Ryssland? Finns det några målsättningar också för Centralasien?

- Det sista är naturligtvis svårt eftersom det ligger så långt bort. För dagen arbetar vi främst med de länder som så att säga ligger inom synhåll, och där det också finns ett svenskt intresse.

- När det gäller Ryssland är en mycket viktig målsättning att hålla en aktiv dialog med Moskva. Vi hoppas och tror att man lyssnar på oss, varför vi också kan fungera som brygga och partner i olika sammanhang. Det sker ständiga kontakter och nu väntar vi med spänning på president Jeltsins besök.

Förra hösten avbröt USA sitt bistånd till Estland och Tjeckien med hänvisning till att de båda länderna redan var så välutvecklade, att de inte längre behöver något internationellt bistånd. Kommer Sverige också att avbryta sin hjälp när det nu gällande beslutet går ut vid slutet av 1998?

- Regeringen kommer att föreslå för Riksdagen att Östeuropabiståndet fortsätter under en ny treårsperiod 1999-2001. Vi arbetar på en proposition om detta som läggs fram i mars 1998. Givetvis blir det tyngdpunktsförskjutningar. Redan tidigare har vi sagt att stödet till Estland och Polen kan komma att minska. Samtidigt kommer EU-utvidgningen i en alltmer akut fas. Just här, särskilt när det gäller förbättringar som EU kräver ifråga om polis, kriminalvård, gränsbevakning, domstolar etc, kan vi förvänta oss fortsatt hög nivå i alla kandidatländer och i de baltiska i synnerhet. Här sker nu en nordisk samordning. Vi arbetar på propositionen och mer kan jag inte avslöja nu.

"Trade not aid"

Handeln med de tre baltiska länderna utvecklades i rekordfart. I år (1997) ser vår handel med Baltikum ut att nå närmare 12 mrd SEK, varav lilla Estland står för hälften. Estland är vår 28:e eller 29:e handelspartner. Handeln med Ryssland hamnar på 15 mrd och med Polen ca 16 mrd. Om man roar sig med att slå ut handeln per capita får vi det sensationella resultatet att svenskarna handlar nästan dubbelt så mycket med varje est som med varje tysk - 4000 kr mot 2200 kr. Det är endast med nordborna som vi har en intensivare handel. 23.000/norrmän, 16.000/danskar och 13.000/finländare. Denna utveckling i Baltikum - och estlandshandeln är helt enkelt sagolik!

Fotnot: Lars Grundberg var talare på SOV:s hembygdsdag i augusti, som redovisades i text och bild i septembernumret. Samtliga fotografier Nils Lagman, SOV.

Den fjärde resan

Minnen och intryck av Runö efter fyra resor dit

Den sovjetbyggda helikoptern som vi bordade i Pärnu landar med en lätt duns på grässlätten vid Rings. När jag först såg den for en rysning genom kroppen. Den var av en sådan typ som TV-nyheterna många gånger visat, och som spritt död och förintelse i Afghanistan. Men nu tagen i fredligt bruk av den estniska kustbevakningen. För att dryga ut inkomsterna hyrs den ut till hågade turister.

Resan hit från Lidingö tog åtta timmar. Då jag lämnade Runö 1943 för flykt i motsatt riktning, tog det fjorton dagar, tror jag. Att flyga som nu, kunde man då inte ens fantisera över. Min första återkomst tog två dygn med övernattnings i Kuressaare eller Ahrensburg, som staden hette för oss runöbor. Och nu snabbast med flyg nästan hela vägen, bara en frivilligt vald bussresa från Tallinn till Pärnu i stället för väntan på helikoptern.

Andersgården

Eftermiddag ankomstdagen. Himlen är molnfri. Det är högsommarvarmt. Prit, vår blivande värd och boende på Anders, har på gräsplanen spämt tre partytält, som skiner bländade vita i solskenet. Mat och vin för trettiofyra står dukat på bord under dem.

En gång. Här, just här, på denna gård var mitt fädernehem. Andersgården som tog oss i sin hägn och fostran, oss alla, stora, små. Visst kan en gård, med Lina Sandells ord, ta sina byggare i sin hägn och fostran. Här bodde vi alla, farfar Matts, farmor Kristina, farbröderna Johan och Hendrik, faster Kristina, pappa Tomas och mamma Lovisa, mina två systrar Sylvia och Rut. Jag var den yngste i släktträdet. Först omkom farbror Jo-

han. En minsprängning en midsommarafton på tjugotalet ändade hans liv. Därefter lämnade faster Kristina gården. Hon gifte sig och flyttade till Lons. Sedan blev pappa år 1941 tillfångagatan och senare avrättad i Kuressaare. Vi övriga lyckades i två omgångar 1943 och 1944 komma över till Sverige. Tiden har sedan dess flutit iväg och med den de äldsta av gårdens folk. Nu återstår bara mina systrar, nu folkpensionärer och jag, snart också pensionär. Efter oss flyttade främmande människor in och allt kom att förändras, förfalla. Kanske blev de inte tagna i hägn och fostran av gården. Nej. Snarare var det den onda regimen med socialisering och kolchoser. Prit är den siste i kedjan av dessa nya inflyttade och han gör allt för att behålla vår gård. Prit hälsar oss, som han säger, gäster från Sverige, de flesta gamla runöbor, varmt välkomna. Eftersom jag är, om allt vore som förr, den rätte husbonden på Anders, hälsar jag också välkommen. Prit tittar på mig.

Kléerhuse

Av de forna byggnaderna på Anders återstår bara kléerhuse och itohuse. Kléerhuse där alla kläderna förvarades

hade förr i tiden halmtak men nu ersatts med plåt. Det ser på något sätt naket ut då proportionerna mellan hus och tak förvrängts. Halmtaket var tjockt och bulligt, plåten är tunn och smal. I halmen gömde pappa 1941 ammunition. Jag minns hur soldater med bajonetter sticker genom halmen. Vi bleknar och darrar. De hittar inget. Tack och lov.

Vårt nybyggda hus

På gårdsplanen där boningshuset en gång stod finns nu bara en lite tunt sandgenomlyst gräs som antyder att det funnits ett hus där. Huset hade mamma och pappa byggt. Nu finns resterna av det i ett annat hus på en annan plats på gården. Prit rev och byggde om.

Ett minne från 1941 dyker upp, jag är sju år. Labo trycker en revolver i bröstet på mamma. Jag håller henne i handen. Han säger något om att Tomas hade sagt att hon skulle ta fram allt guld och silver som vi hade. Tolken översätter. Det finns inget säger mamma darande. Utan att darra översätter tolken. Soldaterna går in i huset, river, letar och kastar ut, tar några kikare och alla foton av pappa, som sitter fängslad på fyren. Labo, befälhavaren för politrukerna, hade bestämt sig för att ta honom. Därefter skapa bevis. Han blev senare polisbefäl i en förort till Tallinn. Undrar om han fortsatte på detta sätt? Först ta folk och sedan konstruera bevis. Varför inte? Han blev ju ett högt polisbefäl i en sovjetrepublik. Utanför itohuse, i det halvhöga gräset, hittar en soldat ett silverfärgat leksaksflygplan med hakors, barnsligt ditmålade. Pojs, pojs (pojke, pojke), ropar farfar vettskrämd

Den sjungande sanden på Limo.

på bruten estniska och pekar på mig. Javisst, jag hade målat hakkorsen, men vad då. Vi pojkar lekte ju bara. Vi lekte till våra föräldrars förfäran krig. Under krig leker pojkar krig. Hälften av oss låtsades vara ryssar, andra hälften tyskar. Jag hade sett hakkors på flygplan som dagligen surrade som bisvärmar i luften över oss. Jag tror inte att jag ens hade hört talas om Hitler. Labo hade fått bevis. Han tog planet med sig.

Prästgården och skolan

Under vår tid var skolan och prästgården samma. Prästen bodde i några rum i östra delen. Resten var skola. Han var också lärare. Nu är det bara skola. Ruhnu Kool står det inristat på en träskylt. Det är kväll och mycket varmt. Framför skolan spelar och sjunger "Ruhnu Viikings". Ett band av fd studenter som under sovjettiden varit på frivilligt arbetsläger på Runö. Taube är tydligen populär. Det låter egendomligt att höra "Prästinna i Prästgatans vimmel" på estniska. Folk dansar eller sitter och dricker öl eller vin i gräset. Stämningen är hög. Alla sjunger med. Esterna kan verkligen sjunga.

Trots den glada stämningen går jag in i skolan. Här började jag skolan i augusti 1941. Undervisningen var väl lite skral eftersom folkskolläraren gitts till fånga. En kvinna försökte så gott hon kunde lära oss svenska och matematik. Under mina första skoldagar nådde kriget oss. Vi hörde kanondån, först lite svagt sedan starkare och starkare. När det var som starkast kunde vi lokalisera att kriget kommit till Riga, fyra mil söderut rakt över vattnet. Vi slutade alltid skoldagen med att sjunga "Herre signe du och råde". En dag under sången blev kanondånet så intensivt att medan vi sjöng började fönsterglasen, som satt lite löst i ramarna, darra. Psalm-sången, kanondånet och glassdarret förnimms i öronen.

Fyren

Runös trettio meter höga fyr är från slutet av 1800-talet. Byggt av Eiffels-han med tornet i Paris - firma. Den borde vara K-märkt. Men nu är den moderniserad med bl.a. ny elektrisk strålkastare i stället för den gamla fotogenlampan som lyste upp havet runt om. Dessutom har esterna med svenskt bistånd rest en lika hög radarmast intill fyren. På den sitter också en videokamera som håller sitt vakande öga på lettiska fiskebåtar så att de inte tjuvfiskar. Och källaren där fotogenen förvarades är fortfarande kvar. Den ser lika ut som då. Men den väcker minnen!

Sensommareftermiddag. Kanonerna hörs från nordöst. Åt Pärnuhället. Jag står i skogen och tittar mot fyren. Till höger ligger källaren med hög vitkalkad framsida. Fotogenfaten är utrullade för att ge plats åt fångarna. Pappa och fyra andra sitter därinne men nu får de komma ut och rasta lite. Mamma går fram och

FOTO: ULLA-STINA RUNDGREN 1997.

Ovan Andersgården.
Till höger Fångkällaren.

FOTO: MATS ÖSTERMAN 1997

lämnar mat till honom. Jag skeren skymt av honom, står och tittar tills han förs in i källaren. Han vänder ryggen till mig. Det var det sista jag såg av honom och nästan allt jag minns - ryggtavlan och nacken.

Limo

Några hundra meter öster om fyren ligger Limo. Det är en underbar långgrund sandstrand. Sanden är mycket finkornig. Så fin att det sjunger om den när man sparkar i den. Vi barn brukade förr i tiden samlas där och sparka olika hårt och högt. På detta sätt fick vi sanden att sjunga både högt och lågt. Ibland åstadkom vi en liten konsert (fast inte musik) med vårt sparkande. Den sjungande sanden är ganska sällsynt men den förekommer t.ex. på Rügenstranden och på några platser vid Brasiliens atlantkust.

Vi kommer ner till stranden. För att demonstrera hur sanden sjunger sparkar jag till några gånger. Det underliga är att sanden inte sjunger lika intensivt som förr. Det beror väl på att man som barn upplever ljud mycket intensivare än som vuxen, tror jag. Men någon månad senare, väl hemkommen, läser jag på tunnelbanan tidningen Metro. I den finns en artikel om den sjungande sanden. Den håller på att tystna, överallt. Det beror på miljöförstöringen. Surt regn faller ner och gör att de fina sandkornen klibbar ihop och börjar tystna. Den sjungande sanden på Limo är ett utrotningshotat ljud.

Kyrkorna

Det finns två kyrkor, en träkyrka från 1644 och en stenkyrka från 1912. De står bredvid varandra. Anledningen till detta är att runöborna tänkte riva träkyrkan då stenkyrkan var färdigbyggd.

Den gamla kyrkan räddades när man upptäckte att den var Estlands äldsta träkyrka. På kyrkogården finns ännu kvar de för Runö karaktäristiska triangelkorsen. Varje gård hade på kyrkogården en begravningsplats. Jag går och letar på vår gårds plats men korsen har vittrat bort. Så är det med de flesta korsen. Vi gamla runöbor reser därför ett större triangelkors av ek som en hyllning till våra döda anförvanter.

På kvällen är det orgelkonsert i nya kyrkan. Den är nästan fullsatt både av runösvenskar och ester. Efter konserten blir det en spontan samling på kyrkbacken utanför kyrkan. Då inträffar något märkvärdigt. Många ester tar fram brännvinsflaskor och börjar dricka.

Det är i mitten av november 1943. Jag är snart nio år och står på kyrkbacken. Det är mycket höstmörkt. En ljum svag bris från sydost sveper över oss. Bortom Massgården syns en rad fotogenlyktor slingra sig fram mot kyrkan. Röster blandas med snyftningar. Runöborna börjar samlas till gudstjänst för dem som i arla morgon skall lämna ön och fara till Sverige. Efter gudstjänsten går vi från Andersgården som är bland dem som skall fara - farmor och farfar blir kvar - med en lykta runt på vår del av kyrkogården och stannar vid varje kors. De döda nämns vid namn och ett "blie nu väl" sägs till dem. När vi kommer till farbror Johans grav tycker jag att han dovt svarar "fare nu väl". Alla gråter.

Efter några timmars sömn börjar färden mot Sverige. Det sista farmor säger: "Gud vet om vi någonsin syns igen". Vi anlände till Ropsten i Stockholm tidigt på morgonen den 27 november. Det skulle dröja fyrtiosex år innan jag kom åter till Runö

Mats Österman

Kring torget fanns vid sekelskiftet två hotell. T.v hotell S:t Petersburg med fönsterdekorationer och veranda som senare har avlägsnats. Till höger ytterligare ett hotell där verandan inte längre finns kvar. Sekelskiftet.

Vad är det som gör Hapsal så spännande att vandra runt i? Är det skalan på byggnaderna eller är det närheten till havet? I Hapsal finns både havet och en småskalig bebyggelse som kantar de slingrande gatorna. Det är lätt att bli nostalgisk, staden visar upp alla de delar som behövs för att ge en bild av en idyll. Naturligtvis är inte allt i Hapsal idyll, där finns både hus och människor som är tilltufsade av livet.

Hapsal

I Hapsal finns också en kyrkogård som ger en känsla av överklighet. Här står inte stenarna i raka strikta kvarter, växtligheten har på sina håll tagit över, ett kors tar stöd mot en trädstam och ett annat kors har ramlat omkull. Det är ingen idyll i flertalet estländares ögon. Men kyrkogården är trots år av vanvård en del i staden och skapar tillsammans med trähusen en känsla av att tiden har stått stilla. För en utomstående besökare från ett rationellt och effektivt Sverige blir en resa till Hapsal en resa bakåt i tiden.

Den äldsta delen i Hapsal ligger mellan borgen och vattnet och har ett gatunät med delar från medeltiden. Här finns även några hus uppförda under 1600-talet. Söder om slottsparken finns enklare arbetarbebyggelse utefter gatorna Koidula och Uus. De äldre husen ligger med långsidan utefter gatan med trädgårdarna dolda bakom plank. Som-

martid kom många gäster till kurorten Hapsal. Det var vanligt att husägare lät uppföra två hus på tomt, ett större som de kunde hyra ut till gäster och ett mindre som husägaren med familj flyttade in i under sommaren.

Trähusen i Hapsal är uppförda i ligg-timmer, en vanlig konstruktion även i Sverige. I Estland verkar denna teknik ha använts långt in på 90-talet. Knutarna är släta, det vill säga, de är avkapade. Ligg-timmeret kläddes med liggande panel. På hus från 1800-talet kan stående panel förekomma mellan våningarna. Den stående panelen är en estetisk detalj men den underlättar även byte av skadade plank. Detaljer som fönsteromfattningar är ofta enkla men det finns undantag framförallt på mer viktiga byggnader. Vid torget i Hapsal låg i början av seklet hotell S:t Petersburg som var rikt dekorerat med snickeridetaljer runt alla fönster. De rika fönster-

dekorationerna är idag avlägsnade. Hotellet hade en stor veranda ut mot torget. Verandor var och är fortfarande vanligt men många verandor revs under 1960-talet. Även byggnaden som låg till om nuvarande polisstation hade en stor veranda vilken revs under 60-talet. En del verandor ligger på baksidan av husen omgivna av trädgård, andra ligger i byggnadens förlängning så att man vid en första anblick inte urskiljer att det är en veranda

Branta takfall indikerar att byggnaden har haft halmtak. Det var ett vanligt takmaterial i äldre tider men efterhand har det ersatts med bl a plåt. Fortfarande förekommer ofta halmtak ute på landsbygden, på såväl boningshus som på ekonomibyggnader. Plåttak börjar i större utsträckning att användas i slutet av 1800-talet och blir vanligt som takmaterial under 1900-talet. Då Estland inte hade egen produktion av plåt importerades plåten bl a från England och Sverige. Äldre plåttak har senare ersatts med eternittak. Ofta ligger det äldre takmaterialet kvar under nuvarande eternittak, tittar man noga kan man se både plåt- och spåntak under eterniten. Tegeltak har också varit vanligt i Hapsal. På ett fotografi från 1895 är taket på det gamla fängelset lagt med sk munk- och nunnetegel. Munk- och nunnetegel är kraftigt enkupade pannor som läggs omlott med munkteget överst.

Om trädgårdarna i Hapsal skulle man kunna skriva mycket. Bakom plank, dolda för den nyfikne flanören, finns grönskan. Köksväxter och blommor blandas, i ett hörn av trädgården finns ofta ett mindre växthus, i ett annat hörn kan utrymme för en gris finnas, däremellan ligger ett köksland. I rabatterna

samsas rosor och astrar och tillsammans bildar de med nyttoväxterna en trädgård som verkar innehålla allt. Trädgårdarna bidrar till att göra bebyggelsen än mer tilltalande och det eftersatta underhållet och skavanker mildras av dofterna och den frodiga växtligheten.

Avsaknad av reparationer har fört med sig det positiva att flertalet ursprungliga detaljer finns kvar. Originaldörrar, fönster, beslag m m bidrar till en autenticitet av stort värde för hela miljön. Det skapar också en känsla av att tiden har stått stilla. Människor har ett behov av kontinuitet, att kunna vandra runt i sina barndoms kvarter är viktigt. Kanske är det en av anledningarna till att en vistelse i Hapsal ger känsla av något som har varit. Så här har det också sett ut i många av våra svenska städer långt in på 1960-talet. Men hur blir det i framtiden för trähusbebyggelsen i Estland och vilka känslor väcker dessa trästäder hos stadens styrande? I många städer finns det risk för att man ser trästadsarkitekturen som något föråldrat och omodernt. I Hapsal är känslan omvänt. I Hapsal är trästadsarkitekturen hög vilket förhoppningsvis bidrar till ett bevarande. Inflyttningen till Hapsal är

Hotell S:t Petersburg vid sekelskiftet.

inte så omfattande och därmed minskar trycket på staden att producera nya bostäder.

Många byggnader i Hapsal står inför förändringar. Hur omfattande de blir beror i många fall på hur god ekonomi fastighetsägaren har. God ekonomi bidrar i en del fall till stora förändringar, sämre ekonomi kan innebära ett lappande och lagande som att behålla de

gamla fönstren istället för att byta ut dem mot nya. Möjligheten till att köpa litteratur som beskriver för husägaren värdet av att behålla gamla detaljer m m saknas ännu i Estland. Men flera av de husägare som jag har mött i Hapsal uppvisade en stolthet över sitt hus och en vilja att ta hand om det på bästa sätt.

*Hélène Hanes,
bebyggelseantikvarie*

Ain båndomsjul

He e nu rät lenget som ja änt har läte hera från me ute i tidninge.

Tät man änt har hån rät gåva, e he änt så let te koma opa noat te skriv om. Man ja har ait minne från båndomstiden, som ja änt kan koma från, å här ska ne få here e.

He var ait par tri år baket som ve komo te leva opa Noka, pappa, mamma å ve tå tri bån. Kåilde fere jullöudan lasta pappa å ja tju riskärvar opa hlean fere han skuld timlet opa männan ker te Håsol torge å säle dām. Man bruka få ti-tju sent stikke fere dām, så he skuld bli nära kron julpängar te kep noat fere. Man

haimvegen blai änt nära glad rais. Tär var ingen som än tåkken da vild kep ris, så han fikk lægge å lasse opa än gård å ker haim uta pängar. Tätt-n kom in so ja å herd noat som no änt var tänkt fere min öuar å airar. Han to fram pängpongen å visa mamma å sa: skoa här har ja fäm sent å he e allt ja ägor å E-da e-e julkåilde å ve skuld hoa noat gutt åt bāna. He kond änt vara let fere än familefar, man mamma tresta-en mä än hån hav sokker å hankol, så no skuld tām få sin paket aisket, he ana få ve ta tätt ve få maira pängar

Ve bruka hoa gran, man ja kan änt minnas hus he var hån jule. Gran skuld man kep å tår voro dirar. He var no änt all gångar let te vara "asunik" opa slute opa tjutale. Nå, ve fingo vår små paket å nåt skrinklet äpol, sjāngd; Ett bar i dag å; När juldagsmorgon glimmar å maira tarva änt aitt bån han tin te fir jul.

Herman Lindström

Julminne

Det är nu ganska länge sen jag hörde av mig i tidningen. När man ej har den rätta gåvan, är det ej lätt att komma på något att skriva om. Jag har dock ett minne från barndomstiden, som jag ej kan komma ifrån och här ska ni få det.

Det var ett par tre år efter det att vi bosatt oss på Nuckö, pappa och mamma och vi, då tre barn. Kvällen före julafton lastade pappa och jag tjugor riskärvar på släden, för han skulle tidigt på morgonen till Hapsal-torget för att sälja dem. Man brukade få tio-tjugor sent stycket, så det skulle bli några kronor julpengar att köpa något för. Men hemresan blev ingen glad resa, det fanns en sådan dag ingen, som ville köpa riskärvar, så

han hade fått lastat av på en gård och köra hem utan pengar. När han kom in, såg jag och hörde något, som nog ej var tänkt för mina ögon och öron. Han tog fram penningpungen, visade mamma sägande: här har jag fem sent och det är jag äger. Och idag är det julafton och vi skulle ha något gott till barnen. Det kunde inte vara lätt för en familjefar, men mamma tröstade honom med att hon hade strumpor och vantar, så nog skulle de få sina paket i alla fall. Med det andra får vi vänta tills vi får råd.

Vi brukade ha gran, men jag kan inte minnas hur det var denna jul. Gran måste man köpa och de var dyra. Livet var nog ej lätt för en "asunik" i slutet av tjugotalet. Nå, vi fick våra små paket och några skruppna äpplen, sjōngo Ett barn i dag och När juldagsmorgon glimmar och mer behövde ett barn inte på den tiden för att fira jul.

Herman Lindström

När rikssvenskarna intog Estland förde de med sig nitiska prästmän och strikta svenska kyrkoseder. Men kyrkolivet i svenskbygderna var länge en blandning av hedendom och kristendom, skriver Emil Wikman i en artikel som publicerades i *Församlingsbladet i Helsingfors* 1958. Han beskriver också vad man läste under hans uppväxt i Reval vid seklets början. Självlärde han sig läsa i en svensk bibel tryckt 1630.

"Kyrkolivet i Estlands svenskbygder var en blandning av både kristendom och hedendom, om vartannat. Gamla hedniska seder och bruk var ofta sammankopplade med den lutherska religionen. Men den lutherska läran eller religionen var nog dock den dominerande i alla kustorter, där svenskar byggde och bodde.

När rikssvenskarna i tidens morgon landsteg på Estlands kust kom de "med svärdet i ena handen och Bibeln i den andra". Den rikssvenska hären åtföljdes alltid av nitiska prästmän, som förkunnade evangelium, inte endast för krigsmakten, utan också för befolkningen i de erövrade bygderna. Den ena byn och kuststräckan efter den andra lades så under det svenska väldet. Och svenska kyrkoseder, skrifter och religionsbruk följde krigsavgelningarna i släptåg. Det lär ha funnits tider i Estlands svenskbygder, då Bibeln var och förblev allmogefolkets enda läs- och lärobok. De tio budorden i Bibeln var en lag som man obrottsligt följde. Att bryta mot dessa var otänkbart. Straffpåföljder drabbade alla dem som vågade bryta mot Guds ord.

Ur Bibeln läste man både flitigt och regelbundet. Personligen har jag ett minne av att när jag tog de allra första stapplande stegen i den svåra konsten

Hedendom och strikta kyrkoseder blandades i estlandssvenskarnas andliga liv

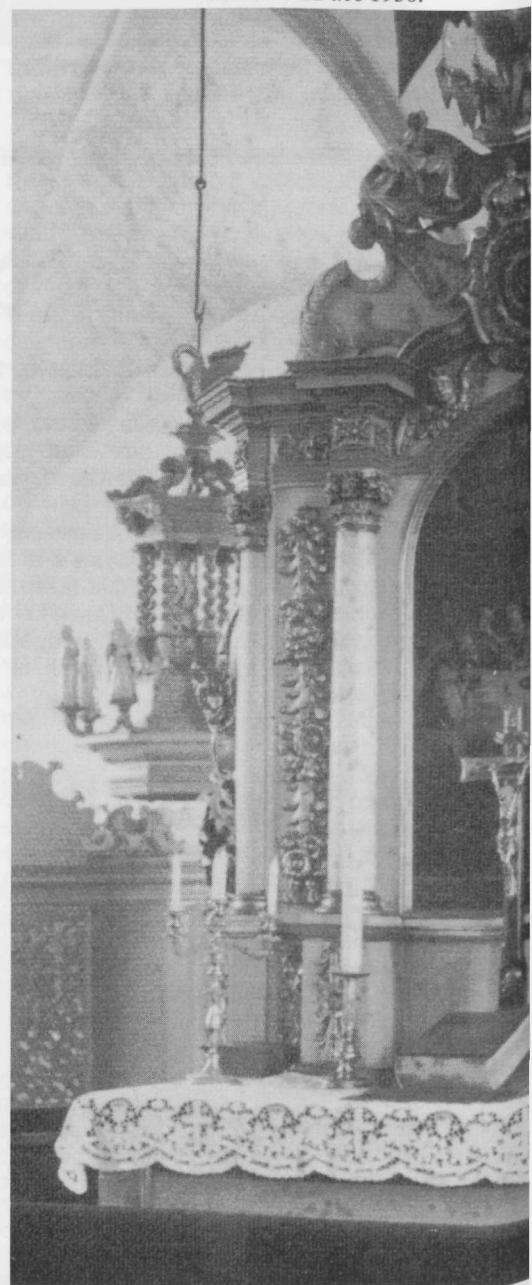
Vykort "Svenska kyrkan i Tallinn" som postades till f d kyrkovärden Adam Heldring med fru, Ramsö ålderdomshem, Vaxholm 22 dec 1950.

att lära mig svenska så var det ur en gammal Bibel, som ABC skulle läras. Den torde ha haft tryckningsåret 1630 präntat på pärmen. Bibeln finns inte längre i behåll, enär den en gång lånades bort och sedermera aldrig återficks. De Biblar som jag har i behåll, från mitt forna fosterland, från far- och farfars tid, är av senare datum - tyvärr. Den förstnämnda är utgiven av *Brittiska och Utländska Bibelsällskapet*. Den andra av *Kongl. Bibelkommissionen*. En Bibel, tryckt på estniska, fanns också på hemmets bokhylla. Men den är tryckt först år 1909.

En bok på ryska språket fanns också, om det var Bibel eller ej, kan jag inte nu efteråt avgöra. Men en religiös bok var det och den kom till användning ofta i hemmet. Det var nämligen så att de svenskar, som bodde i Reval, på ön Nargö m.fl. orter, lärde sina barn att läsa tre språk på en gång. Modersmålet, svenska, landets språk, estniska, och "Rikets språk", ryska. Detta var nödvändigt om man tänkte på att börja gå i skola, och då i all synnerhet i någon lärdomsskola (i Sverige kallat läroverk. SA:s anm.) Tre olika språks bokstäver skulle i tid präntas in i hjärnan.

Av de tre Biblar som fanns i mitt barndomshem var det den från 1600-talet som mest kom till användning. Den var tryckt med stora bokstäver och lätt förstådd. De två andra var svårsläsbara. Den ena var tryckt med en färvånansvärt liten stil, den andra på gammalsvenska, d v s med en tryckstil, som inte längre användes i svenska språket, varken i vårt land, eller i Sverige. Enahanda var det med Nya testamentet, tryckt år 1882.

Någon psalmbok fanns inte i hemmet så vitt jag kan minnas. Men ett exemplar av *Andeliga sånger*, tryckt i Stockholm år 1882, fanns i hemmet. Den är både sliten och illa medfaren. Ur denna sjöng vi ofta. Många av dess

psalmer kunde man redan utantill vid barnåren. En finlandsvensk psalmbok köptes till hemmet år 1915. Den är tryckt Tammerfors år 1914 och gäldde för "de evangelisk-lutherska församlingarna i Storfurstendömet Finland", antagen av kyrkomötet år 1886. Det fanns dessutom ett exemplar av *Doct. Mårt. Luthers Lilla Kateches*, med förklaringar, tryckt också år 1882. Den är även av finlandsvenskt ursprung, tryckt i Helsingfors och gillad till tryckning av Borgå Domkapitel den 21 november år 1849. Den var dock svårattbar enligt min åsikt. En *Biblisk Historia för Folk-skolan* ingick också i hemmets bokförråd, tryckt för Stockholms skolor i denna stad, men årtalet oläsbart. Ytterligare kan från bokförrådet nämnas *Främlingarnas hemlif* eller *Bönebok*, tryckt 1889, *Konungsliga Bud*, av år 1889, *Si, jag står för dörren och klappar*, av år 1877, samt flere små böcker, som var både sång-, läse- och böneböcker.

Den här nämnda religiösa litteraturen var dock inte det enda, som lästes i hemmet. Mycket uppskattade var de tidskrifter som hade ett religiöst innehåll såsom *Lilla Svenska Barn-tidningen*, av år 1885. Den hade så vackra bilder, varför den var speciellt omtyckt av oss barn. *Barnens Tidning* var en annan populär tidskrift. Också den innehöll mycket bilder och vi barn tyckte om den för bildernas skull. Man såg för övrigt mera på dessa än på innehållet för övrigt, under långa och enformiga höst- och vinterkvällar. *Svenska Missionsförbundes Tidning* hade vi under många år, från 1890 till 1899. *Trosvittnet* var ytterligare namnet på en religiös tidskrift, som man hade prenumererat.

Mera omtyckt än alla dessa var dock *Sjömansvännen*. Denna tidskrift för Finska sjömansmissionen var mycket populär. Den hade inbundits i vackra band, från år 1894 till och med år 1912. Dessa tidskrifter var populära av den orsak, att så många estlandssvenskar var sjömän

och deras färder på främmande hav ville man via dessa tidskrifter följa.

Personligen har jag många gånger tagit fram dessa gamla tidskrifter - speciellt då *Sjömansvännen* - under årens lopp. De är på något sätt lärorika att läsa om och om igen. Att se huru svårt det var att på den tiden vara sjöman. De gamla inbundna årgångarna av *Sjömansvännen* kommer jag aldrig att avstå så länge jag lever. Det är hemlandstoner i dem. Som då och då återför ens tankar till landet på södra sidan av Finska viken. Till tider som gått och som aldrig mera återvänder. Till landet där inga svenskar mera bygger och bor."

Stig Appelgren

Fotnot: Artikeln med Emil Wikmans minne hittades av Stig Appelgren i Brages urklipparkiv i Helsingfors. Detta är den andra artikeln av Emil Wikman. I förra numret av *Kustbon* publicerades "Ett flyktäventyr år 1808", en berättelse från Nargö.

Svenska S:t Mikaelsförsamlingen från Reval gav förnämlig konsert i Immanuelskyrkan i Stockholm som tack till gåvogivare i Sverige

Lördagen den 25 oktober hade vi glädjen att för andra året i följd få vara med om en konsert i Immanuelskyrkan framförd av skickliga musikutövare från Reval. Gruppen bestod av professor Peeter Paemurru (cello), hans fru Piia Paemurru (piano), Niina Murdvee (fiol), Sirje Puura (operasångerska), Maris Oidekivi (orgel), Christin Ots (alt) och Oliver Kuusik (tenor). (Samtliga dessa artister är medlemmar av svenska församlingen!) Programmet upptog verk av klassiker, (J.S Bach, Fritz Kreisler, Oskar Merikanto, Olivier Messiaen, W.A.Mozart, N.Rimski-Korsakov, Franz Schubert, Rudolf Tobias och A Lloyd Webber).

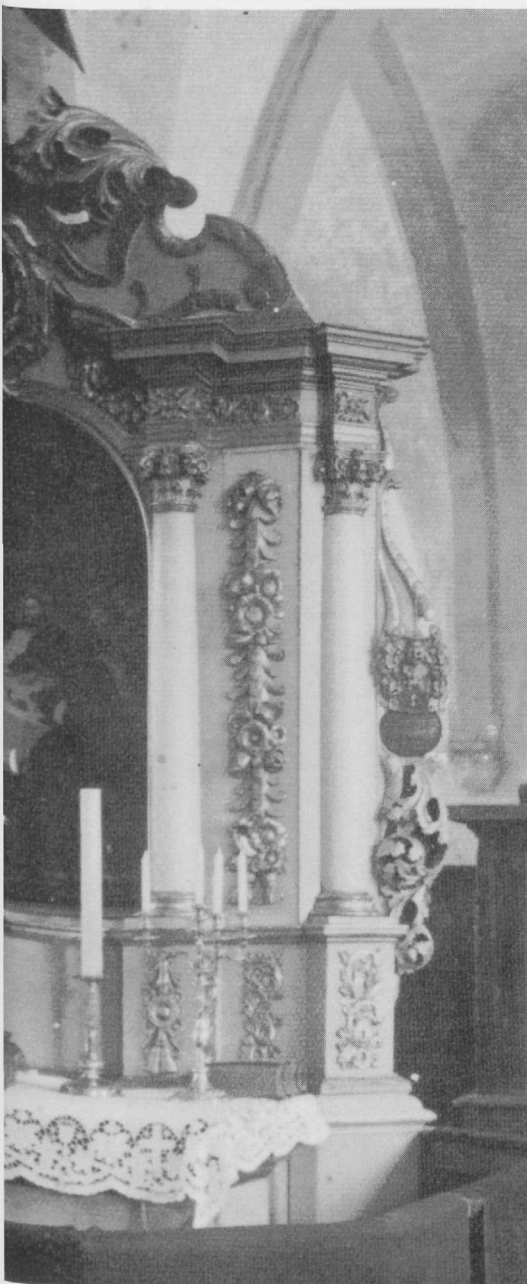
Naturligtvis var vi imponerade av de rutinerade professionella artisternas tekniska briljans och tolkningsförmåga, men även de tre unga musikstuderandena (Oidekivi, Ots, Kuusik), ingav respekt genom sina insatser och kompletterade förtjänstfullt yrkesmusikernas

prestationer. Ivar Boman - kyrkorådets ordförande och evenemangets primus motor - presenterade de medverkande. Ett estniskt tv-team filmade konserten.

Det är att beklaga att många kyrkbänkar stod halvtomma, sannolikt hade meddelandet om besöket från Reval inte spritts effektivt nog. Vi som var med fick uppleva en anderk eftermiddag. Från vår sida ett varmt tack till er alla från S:t Mikael i Reval för en överraskande och välkommen gengäva!

Aktuellt tillägg

Den svenska församlingen i Reval är att gratulera till att ha ett så rikt musikliv. Det finns även andra sektorer i församlingsarbetet som fungerar mer än tillfredsställande: regelbundet återkommande svenska gudstjänster, svensk konfirmandundervisning, svenska stu-

diecirklar, församlingsaftnare etc. Många av dessa aktiviteter har befrämjats av det stöd församlingen fått från SKUT i Uppsala och olika församlingar - framför allt vänförsamlingen S:t Mikael i Vårby Gård (Huddinge), Immanuelsförsamlingen i Stockholm, Hangö svenska församling m fl.

Vanvårdad kyrkobyggnad

Det verkligen stora problemet har från första stund varit själva kyrkobyggnaden S:t Mikael. Ett halvt sekels vanvård under sovjetockupationen har satt djupa spår såväl i exteriör som interiör. Hur skulle kyrkan kunna räddas?

Som Kustbons läsekrets väl känner till grundades i Stockholm 1993 - sedan meddelande kommit att församlingen återfått sin nationaliserade kyrkobyggnad - Stiftelsen S:t Mikael i Tallinn kyrkofond bestående av representanter såväl för rikssvenskar som estlands-svenskar (i Sverige). Stiftelsens uppgift är att samla in medel för att förhindra ett totalt sönderfall av S:t Mikael.

Välkomna bidrag räddar kyrkan

Under de år som stiftelsen existerat har ca en miljon kronor inlutit från olika

givare: den svenska kyrkofonden har anslagit 300.000 kronor, konung Gustaf VI Adolfs Jubileumsfond 75.000 kronor och resten har kommit från stiftskollekter (särskilt bör Härnösands, Stockholms och Gotlands stift omnämnas), från enskilda församlingar, organisationer och personer. De insamlade medlen har oavkortat ställts till svenska S:t Mikaelsförsamlingens disposition. Anslagen från Sverige har kommit till användning vid dränering av vattenflödet under kyrkan, läckande tak har åtgärdats, värmefläktar anskaffats och nya fönster satts in, toaletter installerats etc - allt åtgärder som bedömts vara absolut nödvändiga.

Ny fara för kyrkan

Nu, hösten 1997 varslas om en ny, överhängande fara för kyrkobyggnaden: expertis har fastställt att kyrkans tak i sin helhet måste förnyas. Det är övermåttat av håll, på många ställen regnar det in, vatten samlas på vinden och takstolar har ruttnat. Takpannorna hålls inte längre på plats då de är förankrade med rostiga spikar och kan därför när som helst ramla ner på förbipasserande. Ett nytt tak beräknas kosta ca 400.000

svenska kronor. Stiftelsen i Stockholm har så gott som tömt sitt konto. Hoppet står nu till gamla och nya gåvogivare och till initiativ från andra sammanslutningar och institutioner. Med tacksamhet kan vi konstatera att den välkända dagstidningen Dagens Industri tagit upp S:t Mikaelsförsamlingens problem i ett par fylliga initierade reportage. Tidningens chefredaktör har uppmanat sin läsekrets att lämna bidrag till den på många sätt hårt drabbade lilla församlingen i Reval. Måtte hans vädjan inte klinga ohörd!

Nygammal ägare av fastigheten

Som om S:t Mikaelsförsamlingen inte skulle ha haft tillräckligt många problem att brottas med, tillkom under våren 1996 ytterligare ett - av ytterst allvarlig karaktär. Utan minsta förvarning meddelades församlingen att Tallinns stadsstyrelse genom resolution den 14 maj 1996 (under återopade av privatiseringslagarna), tilldömt fastigheten på Rüütli, Riddargatan 7/9, dvs svenska församlingens kyrka, den Estniska Evangeliska Lutherska kyrkan, EELK. Överlåtelsen måste verkställas inom en månad.

Efter denna kalldusch var det inte så underligt om ledamöterna i S:t Mikael kyrkoråd ställde sig frågan om de dittills gjorda insatserna för att rädda kyrkobyggnaden och församling varit helt meningslösa. Man beslöt att omedelbart uppvakta ärkebiskopen Jaan Kiivit - en man som enligt Ivar Boman "alltid stött den svenska församlingen". Uppvaktningen gav resultat. Ärkebiskopen lovade att EELK så snart som möjligt skulle återlämna S:t Mikael till svenska församlingen som *gåva* - en lösning som sedemera utan protester accepterades av Tallinns stadsstyrelse. (Ny resolution 4.7.96.) Svenska församlingen blev sålunda på nytt innehavare av den kyrkobyggnad som den redan ägt i mer än 250 år!

Hjälpen den 400-åriga byggnaden

S:t Mikael är i högsta grad skröplig, men den har ett intressant förlutet och utgör ett viktigt kulturminnesmärke i Estlands huvudstads absoluta centrum. Berörda estniska myndigheter kommer därför säkert att notera vilka ansträngningar som görs från svenskt håll för att rädda 1500-talsbyggnaden.

Vi vet att en totalrenovering av S:t Mikael beräknas gå på ca 20 miljoner svenska kronor. Hur den skall kunna finansieras är en fråga som får lösas på lång sikt. Dagens problem är akut: kyrkobyggnadens tak måste snabbt åtgärdas. Låt oss hjälpas åt att skaffa medel till detta angelägna projekt. Våra vänner i församlingen kan annars tvingas stänga kyrkan.

Stöd Stiftelsen
S:t Mikael i Tallinn kyrkofond.
Pg 649 27 05 - 6.

Ut och res med SONG!

Till sommaren tänkte Song arrangera sin tredje resa till Estland, troligtvis andra veckan i juli. Temat skulle bli den estniska övärlden i gamla svenskbygder. Rundresan avslutas med ett besök på Aibolands museum i Hapsal. Ciceron: Göran Hoppe och/eller Jörgen Hedman. Vi vill gärna veta ungefär hur många som är beredda att delta i en sådan resa och ber dig därför anmäla ditt intresse (ej bindande) till

SONG c/o Annika Hamberg, Upplandsgatan 81,
6 tr, 113 44 Stockholm. Fax 08-34 10 21.

Gör det före den 15 januari 1998.

Milda Hector Gärdström berättade om sina minnen på temat "Från Ormsö till Japan".

Årets traditionella kyrkodag firades i Immanuelskyrkan den 18 oktober och tillägnades Ormsö kyrka och församling. De inbjudna gästerna, diakonen i Ormsö församling, Ants Rajando och hans fru Kristina, tillika ledare och ackompanjator för den inbjudna damkören lämnade återbud i sista stund. Även Ain Sarv blev förhindrad att närvara. Därmed fick Krista Sildoja och Margit Kuhl ensamma medverka i gudstjänsten. Krista och Margit studerar folkmusik vid Viljandi Kultur College och har fiol och flöjt som huvudinstrument.

Från Margit Kuhl och Krista Sildoja spelade harpa och fiol. De studerar folkmusik vid Viljandi kulturhögskola. Uppträder bl a med Ain Sarv, som vid detta tillfälle nödgades lämna återbud.

FOTO: HARALD MICKELIN

Kyrkodagen

Efter inledningspsalmen hälsade pastor Alvar Värmå alla välkomna. Det har ju blivit tradition att estlandssvenskarna firar sin kyrkodag i hans kyrka, Immanuelskyrkan. Därefter spelade Krista och Margit två gamla estlandssvenska religiösa melodier på fiol. Dagens textläsning och predikan hölls av missionskonsulent Bertil Widén. Han är sedan några år tillbaka ansvarig för Missionsförbundets verksamhet i Östeuropa och Baltikum. I sin predikan tog han upp vikten av gemenskap och solidaritet med människor i andra länder. Han berättade om sina kontakter med den estniska kyrkan i början av frigörelsen och hur viktigt det var för dem med vårt stöd under den här tiden. Därefter spelade Krista och Margit två fina gamla estlandssvenska psalmer på fiol och flöjt.

John Lindström, kassör i Ormsö kyrkofond, berättade att dagens kollekt skulle gå till fortsatt restaurering av Ormsö kyrka och färdigställandet av församlingshemmet. Under kollektupptagningen sjöngs psalm nummer 713 ur den nya psalmboken. Kollekten uppgick till 5013 kronor. Sven Salin gjorde pålysningar för kommande estlandssvenska aktiviteter. Efter avslutningspsal-

men och postludiet blev det kaffeservering med underhållning på kyrktorget.

Krista och Margit började med att spela några typiska ormsölåtar på talharpa. Flickorna har blivit mycket skickliga "spelmän" på detta typiska ormsöinstrument. Vi fick också höra några låtar från Nuckö och Ormsö på fiol.

Milda Hector Gärdström berättade om sina minnen från de första åren på Ormsö, faders resa ut i kriget, resan till Sverige och sina ungdomsår i Falköping, innan hon blev missionär i Japan. Milda var verksam i Japan under ca tjugofem års tid. Hon lärde sig japanska och fick ofta fungera som tolk åt olika europeiska och amerikanska företag. Milda flyttade hem till Sverige för några år sedan. Trots alla sina år utomlands förvånade hon oss med att tala felfri ormsösvenska. På frågan hur hon kunnat behålla sin dialekt, fick vi till svar att hon och hennes mamma alltid talade ormsösvenska med varandra och med sina grannar och vänner från Ormsö.

Sven Salin avslutade kyrkodagen med att tacka alla som kommit, för deras bidrag till Ormsö kyrka och nämnde att nästa års kyrkodag tillägnas Roslep kapell.

Margareta Hammerman

Invigningen av det nya minneskorset på Runö kyrkogård i somras. Fr v Junne Öhman, Thomas Lorentz och Harri Rein.

Sol och skugga över ön i Rigabukten

Återlämnandet av en del av Estlands fastigheter, mark och skog till de rättmätiga ägarna, som förlorade dessa på 1940-talet, har pågått en tid enligt en estnisk jord- och egendomsreform. För en grupp runösvenskar gavs det i somras möjligheter att möta myndigheterna i kommunalhuset på ön och tala om saken.

Skulle de mångåriga förhoppningarna äntligen förverkligas? Mer eller mindre svettiga personer sågs ta det långa benet före när de skyndade mellan gårdarna och kommunalhuset. Värmeböljan som svepte över många länder fick de flesta av oss att söka svalka och skugga. Men många runösvenskar satt mycket inomhus och samtalande, förhandlade och ibland undertecknade de handlingar. Trots detta blev det tid för bad på Limo och långa vandringar till bl a Holma, Rings eller Staknes. Det var från Holma fartyget Juhan hämtade oss i början av augusti 1944. Sett så här i backspegeln kan det tyckas vara ett under att Juhan och estlandssvenskarna ombord klarade sig över Östersjön i krigstid - och nu får komma tillbaka till ön!

Nu var det alltså juli 1997 och kommunledning, lantmätare och annan personal tog emot oss i kommunalhuset. Där var aktiviteten hög; datorn igång, telefontrafiken intensiv och samtalen många. Språkklyftan tycktes inte lika djup som vanligt eftersom det fanns god tolkningshjälp att tillgå. Vid mitt besök

tolkade Leif Strömfelt och andra i många timmar. Frågorna kunde gälla att fastställa arvingars identiteter, vem som ägde vad och hur mycket. På kartor pekades skogsskiften och odlingsbar mark ut, likaså tomtgränser runt bostadshus. Husfrågor avhandlades. Vattnen och avlopp diskuterades. Lantmäteriarbeten betalades, handlingar stämplades och lagfarter utfärdades. Det fanns Runösvenskar som förklarade sig nöjda med vad de återfått, dock gällde detta inte alla. Viss kompensation som erbjöds uppfattades vara av ringa värde, förhoppningar grusades och skuggor bredde ut sig. En ofta återkommande fråga, som tycktes svårlöst var kompensation för den mark som inte återlämnades. Mark har överlämnats till kommunen, kyrkan eller till redan boende på ön. Hur det ska bli med detta i framtiden är väl fortfarande en öppen fråga.

Intryck och erfarenheter

En del av den bofasta befolkningen verkade inta en avvaktande hållning till runösvenskarna. Kanske funderade folk

över vad de tidigare runöborna eller deras ättlingar nu skulle göra. Många funderingar om framtiden fanns också i runöbornas huvuden t ex hur det ska gå med boendet och byggandet på ön. Sågen stod still och ingen visste när eller om den kan komma igång igen. Hur ska man få t ex bräddor sågade? Förr ordnade runöborna talko av olika slag för att få större arbeten gjorda. Kanske det är dags att återgå till några av forna tiders sedvänjor.

Några positiva erfarenheter gav dock direktkontakter med folket på ön. De visade prov på både artighet och hjälpsamhet. När man möttes hälsade både bekanta och obekanta på varandra, precis som man fortfarande gör på landet i Sverige. Ett och annat hej kunde naturligtvis höras, men oftare hälsade de äldre på estniska och de yngre på engelska. Det sistnämnda språket har ju under senare tid främjats i Estland, vilket märktes.

Vid ett tillfälle då jag ville köpa rosor på Andersgården, till min släkts grav, fick jag buketten till skänks och ett vänligt och bestämt svar att de inte kostade något. Vattnet på vår gård var tillfälligt slut och jag gick över till Smensgården för att be om sådant. När jag tackade fick jag till min förvåning svaret: "You are welcome!" Samma svar som jag tidigare många gånger fått höra i USA. Det tycks mig som om Estland orienterar sig alltmer mot väst...

Demonstration av lantmäteriärbete och uppgrävning av gamla gränsstenar

Mer aktivitet om återlämnandet av egendom följde en morgon strax efter frukosten. Det var då lantmätaren och hennes medhjälpare kom till Andersgården. Handlingar och kartor breddes ut på ett långbord i förmiddagssolen och människor samlades diskuterande kring detta.

Några timmar senare vandrade en grupp runösvenskar och personal från kommunalhuset längs vägen till Kuns. Gruppen stannade då och då i skogsbrynet, inte bara för att söka svalka i de höga trädens skugga, utan också för att lyssna på information om rågångar, lantmäteriärbeten och att gräva! Återigen studerades kartor noga och de gamla gränsstenarna som grävdes fram synades ivrigt från alla håll och kanter. Där stod vi sentida ättlingar, smått gripna av det säregna i en situation där hembygdshistoriens vingslag lätt kunde förnimmas. Vår generation har kunnat resa ut i världen och se avlägsna världsdelar och beundra dess underverk. Men ändå - att på just den här ön av världens alla öar - få se våra egna högst påtagliga "rötter" framgrävda, det var både glädjande och tankeväckande. Upplevelsen var, för de flesta av oss, helt unik och skapade en stark känsla av gemenskap.

Fortsättning följde i Stockholm

Tyvärr kunde inte allas ärenden bli klara på Runö. Några råddes att vända sig till Estlands ambassad i Stockholm för fortsatt handläggning av sina ärenden. För vår släkt sände jag ett registerutdrag med dödsfallsintyg och släktutredning till ambassaden. Vid kontakterna med ambassaden blev jag mycket imponerad över ambassadens goda kommunikation och snabbhet. Lantmätaren Aime Laur visade stort intresse och god vilja när hon kom till Stockholm under hösten för att fortsätta med arbetet. De runösvenskar som då fick sina ärenden åtgärdade väntar för närvarande på bekräftelse från Kuressaare om återlämnandet av egendom.

"Väldiga lövträd"

Nu åter till Runö. Både i forntid och nutid har boende och besökare vandrat i och utanför byn. I somras hörde jag några unga turister med förtjusning tala om vilken vacker, lummig grön ö de kommit till. Träd har ju under seklers lopp varit mycket viktiga för människor på många olika områden.

På 1920-talet då Ernst Klein var på Runö var träden också imponerande. "Mitt emellan slätten och skogen, i ett lövskogsbälte, som här är högväxtare och frodigare än någon annanstans på ön, ligger byn utsträckt i öns huvudriktning, nordväst-sydöst.... åt väster och söder ligger byn endast skyddad av tomternas väldiga lövträd, öppen för sol och vindar". (Klein E: Runö, folklivet i ett gammalsvenskt samhälle, s 18, Stockholm, 1924). Nu för tiden kan jag se att

det på vår och grannens gårdsplan växer ett antal mycket höga lönnar. Dessa har visat en fantastisk livskraft sedan jag var barn. De breder liksom beskyddande ut sitt rika lövverk kring de gamla husen. Förvånansvärt nog såg träden både friska och starka ut. Men de många, likaså högväxande nässelbestånden, längs vägar och inne på vissa gårdar, fick oss att med en rysning tänka på vanvårdade trädgårdar. Vi tyckte också att vi hörde mindre fågelsång än tidigare somrar. Hettan och alla intryck av omgivande sommargrönska gjorde ändå att vi, åtminstone för tillfället, oroade oss litet mindre för miljöförstöringen.

Promenader och vandringar

Den här sommaren liknade Runö en badort. Vi njöt av promenaderna till Limo via den lugna, vackra skogsvägen. Den vita sanden och det blåa vattnet glittrade inbjudande varje julidag då Anna-Lisa Kihlberg f. Lorentz, jag och andra promenerade till badet. Det långgrunda vattnet var ljuvligt varmt och de många sanddynerna som skapade för solbad. Ett paradis? Nej, så väl var det inte. Här liksom längs Gotlands stränder fanns tyvärr "ormar" i paradiset. Nuförtiden slingrar sig, som nog alla vet, vattenföroreningar, som skadar både sjö och strand längs hela Östersjön och naturligtvis även in i Rigabukten. Vid strandkanterna kunde vi se död småfisk som fick oss att sucka, tala om miljögifter och önska forna tiders rena natur tillbaka. Visst är det bra att det finns ett antal miljöprojekt och forskning på gång för att rena Östersjöns vatten och stränder. Men trots all forskning och allt arbete som pågår kan man tycka att spåren av miljöskador i naturen förskräcker och undra om något progressivt görs. Det var därför hoppgivande att läsa om hur Sverige och Estland m fl genom sina naturskydds föreningar, nätverk och på andra sätt arbetar och verkar för en friskare miljö. De många

miljöinriktade projekten som Johan Niss informerat om avseende de tidigare svenskoarna Dagö/Hiiumaa och Osel/Saaremaa är ju viktiga. Men jag saknade naturligtvis miljöaspekter på Runö i en annars mångsidig och initierad artikel. (Johan Niss: Miljösamarbetet Sverige-Estland, Kustbon nr 3/97, s 10-11).

Ett annat av våra vandringar var Holma. Runöbor har ofta gått den här vägen i alla slags väder och inte alltid precis för sitt nöjes skull. För oss kändes vägen i gassande sol mycket lång. Under vandringen talade vi om ägorna längs vägen.

Slutligen kom vi fram till stranden. Då stod vi på samma plats som den augustidag 1944 då fartyget Juhan hämtade oss till Sverige. Många i den här gruppen var med då. I dagens solskens så fjärran och ändå så nära det som hände - samtalade vi lågmält om händelsen orsakad av andra världskriget. Det var ett under att "Juhan" och estlandssvenskarna ombord klarade sig över Östersjön i krigstid. Fantastiskt är det också att vi numera kan resa tillbaka till ön!

Till Staknes, där mina förfäder och andra runösvenskar i generationer ägt och brukat mark och jord, dit ut vandrade min kusin Bengt Ullisgård och jag. Från Kuns tog vi en smal skogsväg mot Staknes. Längre fram var vi tvungna att gå genom högt gräs och mer eller mindre slå oss fram genom manshög vass, ibland förföljda av stora bromsar. Det var jobbigt! På långt håll såg vi massor med fiskmåsar sittande på stranden vilka flög iväg ut mot vattnet när vi närmade oss. På sankmarken som sakta sluttar mot havet, gick vi barfota en lång stund. Bengt berättade mycket intressant om arbetslivet förr i tiden, särskilt om fisket. När vi tog vägen hem till byn såg vi folk som arbetade på åker och äng. En smal, svart snok ringlade över vägen och försvann i gräset. Redan tidigare

Forts på s 28.

En glad kväll på puben i trevligt sällskap.

Den 14 augusti i år invigdes Nargö naturpark. Ett monument avtäcktes till minne av att Nargö skog nämndes för 700 år sedan. Den 17 juni 1297, då Estland var en dansk provins, skrev den danske kungen Erik Menved en förordning om skogsbruk på öarna utanför Reval. Utdrag ur den latinska texten (efter originaltransumt i Reval/Tallins stadsarkiv den 1 februari 1347) lyder "Prohibemus districte sub obtentu gratiae nostrae, ne quis cuiuscunque conditionis ligna aliqua in insulis nostris Nargheten, Wlvesöö, Blocekarl et Rughenkal".

Nargös skog nämns vid flera tillfällen i staden Revals drätselräkenskapsböcker. Estland tillhörde Danmark från år 1219 till 1561 och därefter var landet en svensk provins till år 1720. Från den danska tiden fanns på Nargö Danske kungens park, som i dagligt tal av nargöbornas kallades Parken. Området är beläget på östra sidan av ön mellan hamnen och Bakbyn. En förvildad lövskog och ängsmark finns ännu kvar av den forna parken. Nargö är till största delen beväxt med barrskog, som vid stränderna övergår till blandskog. Marken består mest av morän med kärrmarker och sand, som inte är lämplig för åkerbruk.

FOTO: TOOMAS FREY

Naturparken omfattar större delen av öns drygt 18 kvkm yta och har iordningställt med vandringsleder, kartor och information för besökande.

I det nybyggda gästhuset vid hamnen finns rum för övernattnig.

Margit Rosen Norlin

Monumentet vid hamnen med texter på latin och estniska. Konstnär är Jaak Soans. Jaan Kaplinski har tolkat den estniska texten från latin. Vid invigningen den 14 augusti 1997 berättade Lennart Jürgenson om Nargö och nargöborna.

Julgransplundring

SÖNDAGEN DEN 11 JANUARI 1998 KL 12-15

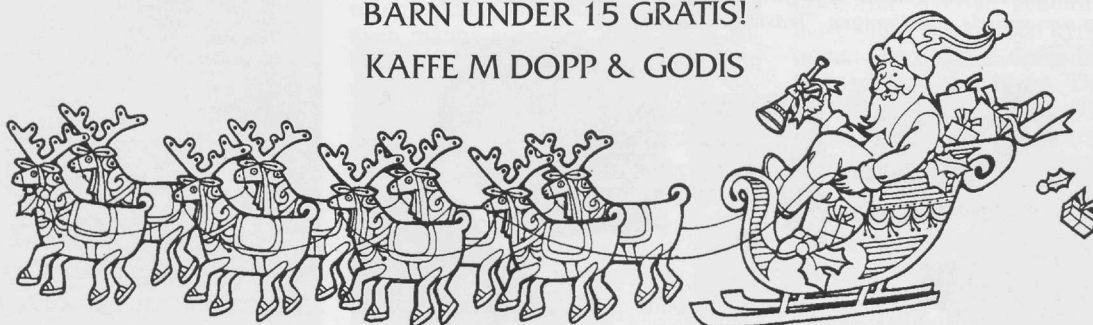
PÅ ALLMÄN BEGÄRAN TAR VI UPP EN POPULÄR TRADITION ATT STÄLLA TILL MED JULGRANSPLUNDRING I RÅGSVEDS FOLKETS HUS.

BERTIL ADOLFSSON SPELAR UPP TILL DANS KRING GRANEN OCH VI HOPPAS ATT JULBOCKEN HITTAR TILLBAKA TILL RÅGSVED OCH ATT ALLA BARNEN OCKSÅ GÖR DET.

ENTRE 50:- FÖR VUXNA,

BARN UNDER 15 GRATIS!

KAFFE M DOPP & GODIS

En promenad i Kalamaja hemma i Reval

Det är måndagen den 6 oktober, ett tunt regn faller när vi stiger av trammen, spårvagnen, några hållplatser från Pikk-gatan och Sjöfartsmuseet Tjocka Margareta. Vi fäller upp paraplyet och strosar sakta genom den gamla träbebyggelsen i stadsdelen Kalamaja. De flesta husen är rätt trista, grå och ledsna, men ett och annat har nya, fräscha färger och ser pittoreska ut! Katter sitter det lite överallt, någon ensam hund stryker förbi.

Min fru Ingrid som är uppvuxen här berättar om väninnor, skolkamrater och släktingar, var de bodde och pekar på huset på Kalevigatan; här bodde farbror Arvid!

Vi är på väg mot den gamla begravningsplatsen "Fischermajaja", det namn som användes i kyrkoboken för våra gamla faders sista viloplats. Ja, vi är ju faktiskt släkt, Ingrid och jag, så vi har våra gemensamma anor här!

När de första Nargöborna begravdes skedde det nämligen just här på Kalamaja; här ligger bland många andra vår lilla anmoder Anna Stefansdotter Berg, död 1814, dotter till nybyggaren Stefan Hoemann (Åhman) gifte sig 1767 med Mathias Berg som kommit att slå sig ner på Nargön med Hans

Rosenörn. Anna var änka efter Hans Christoffersson Luther, de hade flera barn, men såväl Hans som alla barnen utom minsta Margareta (Greta) dog inom några år kring 1765. Likaså Annas far, farbrodern Hans och kusinen Stefan! Var det en farsot på Nargö? Med Mathias fick Anna fyra barn, söner Berendt, Johann och Hermann samt döttrarna Dorothea (Dora) och Anna Sophia. Mathias dog redan 1780, i lungsot sägs det, och har sagts ligga begravd i en krypta under valvet i Domkyrkan. Han tillhörde aldrig församlingen och skrevs därför inte in i böckerna annat än som make och far. Det är en annan historia, det tar vi en annan gång!

Nu närmar vi oss parken, kyrkogården är helt anonym, inga gravstenar eller minnesmärken finns kvar. Men en liten kapellbyggnad, mest lik en stiglucka, en murportal i avflagad vit puts och med svartgrått litet torn möter oss. Vad är detta? Dejavu säger man ju om sånt man sett förr! Här är så välbekant! Och vilka står där? Ett halvdussin personer vid en grav och med en vit eller ljushyvlad kista, höga hattar, svarta rockar med höga krugar - och så plötsligt bara borta! En förnimmelse bara,

eller? En lätt vindil, en kvinna passerar med en schäfer, jaha, rasta hundar här!

Trädkronorna börjar så smått gulna, gräsytan är prydlig, om än litet gropig.

-Jag har läst att Tallinns' stad funderar på att sätta en minnesskylt här, säger Ingrid, fast än så länge finns ingen. Det fattas väl pengar, förstås. Det är ju samma med kyrkan, de vill ju ha pengar för sin renovering, det vet väl alla nu. Hoppas det får vara park här i framtiden också. Fast på kvällarna är det kriminella och andra som dras hit, tyvärr.

-Sade farbror Arvid någon gång var Anna och Åhmansläkten ligger? Ja, faktiskt, han och hans farmor Maria pratade mycket om gamla tider, hon visste mycket och visade honom saker och platser. Få se nu, det var ett gammalt träd, rätt nära kapellet, det måste vara här någonstans, säger Ingrid och pekar.

-Vet du, precis där tror jag faktiskt också att Anna ligger, svarar jag. Nästa gång vi är här i Reval/Tallinn så kommer vi hit igen, tycker jag. Nu går vi!

Så strosar vi vidare, visst kom väl vägen därborta och visst låg det väl ett timrat hus där garagelängan ligger, tänker jag. Och vilka var de som stod vid graven?

Nu tar vi bussen ner mot staden, en tur till kyrkan hinner vi med, det är bra fuktigt därinne, solen tittar fram, det är höst i Reval! På återseende, alla nära och kära, också Ni som inte fick besök denna gång, tiden vill inte räcka till!

Mikael Berg

Estland och Hapsal på Haninge bibliotek.

Den 27/9 kl 12 öppnade Estlands ambassadör en utställning i Haninge bibliotek om Haninges vänort Hapsal. Speciellt inbjudna gäster såsom Ilon Wikland och Hugo Mickelin med fru och undertecknad med flera fick en sakkunnig visning av Héléne Hanes och Ann Lepp, som tagit initiativet till denna utställning. Utställningen pågick 27/9 - 18/10 och den följdes upp med två föredrag. Måndagen den 6/10 kunde man

lyssna till ett föredrag med diabilder av f d kulturattachén vid svenska ambassaden i Reval Hans Lepp. Måndagen den 13/10 föreläste bebyggelseantikvarie Héléne Hanes och visade diabilder över estnisk trähusbebyggelse från 1800-talet och framåt. Se artikel på sid 8. Här visar vi en av hennes bilder från stadsdelen Kalamaja eftersom berättelsen ovan saknar egen illustration.

Agneta Klitter

Här pekar illustratören Ilon Wikland ut sin farmors hus för Estlands ambassadör Andres Unga som invigde utställningen "Trästadens Haapsalu".

FOTO: AGNETA KLITTER

En vacker och genomarbetad port utefter Uus-Kalamaja, inspirerad av jugend vilket det avlånga fönstret ovanför entrén vittnar om. Typiskt för jugend är bl a de små fönsterrutorna. Många dörrar har bytts ut under åren, men denna dörr är fortfarande kvar och skänker byggnaden skönhet.

FOTO: HÉLÈNE HANES

Rapport om Gammalsvenskby idag

SVENSKBY SIDAN

Svenskbynsidan ägnas i detta nummer åt situationen i Gammalsvenskby i Ukraina i dag. Kyrkoherde Kjell Knutas i Norra Kyrketorps församling utanför Skövde har skrivit en rapport om det ukraina-besök en delegation om sex personer företog i höstas. Rapporten i sin helhet, mer information, bilder m.m. kan läsaren finna på Internet under följande adress: <http://www.algonet.se/~nkypast/index.htm> Här följer ett utdrag ur Kjell Knutas rapport:

Rapport från en resa till Gammalsvenskby i september 1997

Den 26/9 till 3/10 1997 genomfördes en resa till Gammalsvenskby i Ukraina. Sedan 1992 har Norra Kyrketorps församling i Skara stift etablerat en vänförsamlingsförbindelse med den svenska lutherska församlingen i Gammalsvenskby. Årets resa genomfördes med anslag från Svenska Kyrkans Centralstyrelse. Anslaget förvaltas av SKUT (Svenska Kyrkan i utlandet).

Deltagare

Sex personer deltog: av anslaget från centralstyrelsen bekostades resa för kh Kjell Knutas, kh Staffan Beijer och Karl-Olof Hinas, ordf för Föreningen Svenskbyborna. Svenska Kyrkans Tidning bekostade journalisten Morgan Ahlbergs resa. Arvid Annas och Britta Hinas Person bekostade sina resor med privata medel.

Svenskar i byn

Det finns cirka 10 svenskar som talar rikssvenska. Betydligt färre talar gammalsvenska, uppskattningsvis mellan 30 och 40 personer. Bland de yngre finns en handfull som försöker lära sig svenska på egen hand med hjälp av lexikon och de äldre som talar svenska. Hur många svenskättlingar som finns i byn är omöjligt att säga. I varje skolklass finns 2-3 barn som är svenskättlingar. Dessa och deras föräldrar är väl medvetna om sitt svenska arv, men talar i allmänhet ingen svenska. Antalet svenskättlingar i byn kan röra sig om 250-300 personer. Fler finns i grannbyn och i städer längre bort. Bland dem som talar rikssvenska är åldern hög. Det är troligt att det svenska arvet kommer att försvagas då dessa äldre svenskar dör bort. Undantaget är de yngre svenskar som är barnbarn till de äldre och som nu försöker lära sig svenska.

Simon Thomasson Hoas (f 1859) med hustru Maria (f Annas 1855), sonen Gustav (f 1890) med hustru Katarina (f Annas 1891) och barnen (fr v) Anna, Sigfrid, lille Gustav, Karl, Lilly och Lennart. Bilden är tagen i Jönköping i mars månad år 1930.

Gudstjänst

Söndagen den 28 september deltog vi i en gudstjänst i den tyska kyrkan (i Schlangendorf) där vi framförde hälsningar från Norra Kyrketorp och Svenska Kyrkan. På eftermiddagen firades gudstjänst på svenska i den svenska kyrkan. Ca 35 personer deltog och firade mässa tillsammans. Antalet gudstjänstdeltagare var något färre än vid tidigare besök. Detta kan dels bero på att både den ukrainsk-ortodoxa och den tyska kyrkan firade skördefest med många gudstjänstdeltagare, däribland även många svenskar, samt att vi anlände sent på fredag kväll och inte hann meddela alla svenskar tiden för vår svenska gudstjänst. Efter gudstjänsten samlades ett 15-tal personer på den svenska gravgården för att hålla andakt och läsa en välsignelse över bl a Maria Norbergs grav.

Besök i hemmen

Eftersom vi inte reste med någon hjälpsändning fick vi mer tid än vid tidigare resor till besök i hemmen och

samtal med svenskarna. Vi har besökt ett stort antal hem och även vid något tillfälle firat nattvard i hemmet. Staffan Beijer håller på att upprätta en karta över var i byn svenskarna bor. Vi har genom att några av resedeltagarna talar bra gammalsvenska fått bättre kontakt än förut med flera av svenskarna.

Besök från Svenska Kyrkan i framtiden

Genom anslag från Svenska Kyrkans Centralstyrelse efter beslut i kyrkomötet 1996 kan mer regelbundna besök av präst från Sverige genomföras. Med hänvisning bl a till den kyrkliga situationen i byn måste dessa besök anses vara mycket angelägna. De svenska gudstjänsterna samlar 40-50 deltagare. Besöken från Sverige är mycket uppskattade av framförallt de äldre svenskarna i byn. Den svenska kyrkobyggnadens framtid är beroende av dessa besök. Jag föreslår att medel anslås för att genomföra tre besök per år med två resenärer vid varje tillfälle. Ett besök i januari-februari, ett i maj i samband

Forts på s 24

Språkkurs i svenska på Runö sommaren 1997

Kursen genomfördes under v 24-25 med start måndagen 9 juni och avslutning fredagen 20 juni. Initiativet togs av Sverigevännen Leo Filippov i Länsstyrelsen på Ösel. Han är styrelsens kontaktperson för näringslivsfrågor och har under åren skaffat sig ett stort kontaktnät på öarna och utmed kustlandet. Det har säkert - inte bara i mitt fall - stärkts genom vänskapens band.

Leo och jag talar gärna om olika projekt. I lyckliga fall blir det mer än bara ord - t ex förra årets rapsprojekt, som blev mycket konkret genom Rolf Petterssons informationsresa till Kuressaare och Hapsal. Den utlöste sedan en svarsvisit med en bondedelegation under ledning av Laine Tarvis som ankom till Västervik med M/S Arabella den 20 maj varefter följde intressanta studiebesök bl a på Valstadsskolan, RME-fabriken i Edsbruk och på Överums Bruk.

Kommunikation

Sedan länge står det klart för mig, att den som vill utträtta något i Estland måste kunna kommunicera med människorna. Särskilt viktigt är det att försöka övervinna språkbarriärerna. Därför var det svårt att säga nej, när Leo Filippov vid årsskiftet kom med propån om svenskundervisning på Runö. Före kriget bodde på Runö, med en yta av 3 ggr 5 km, nära 300 personer. Idag är invånartalet 62. Av dessa sades minst 10 vara intresserade av språkkursen. Det skulle bli 13 deltagare.

Förberedelser

Förberedelserna fortgick under större delen av vårterminen. Mitt villkor var, att min fru, Kerstin, skulle få bli min medhjälpare. Hon hade nyligen som pensionär lämnat sin lärartjänst.

På Runö ägnade man sig under terminen åt en "intensivkurs" i engelska. Detta skulle visa sig ha speciellt värde för oss. Vi kunde i början använda engelska som hjälpsspråk - Riina Kaljulaid var då beredd att komplettera med estniska förklaringar. Senare ryckte tvåspråkiga Lea Stroh in som tolk - hon har akademisk bakgrund från både Dorpat och Uppsala. Lea kom till Runö för att förbereda restaurering av Gamla kyrkan, men tog sig tid att stödja oss.

Förberedelserna fick ett mycket positivt förlopp. Tidigt meddelade Britta

Holm på Svenska Institutet, att SI kostnadsfritt skulle ställa läromedel till förfogande. Liksom tidigare på Ösel ville jag använda läropaketet "svenska utifrån", som nu idealiskt förstärktes med en svensk-estnisk & svensk-engelsk ordlista. Redan i april skickades ett paket med läroböcker, ordlistor, arbetsböcker, kassetter m m.

Genom ett resebidrag på 4.000 kr från SI och 1.500 kr från lokalföreningen av Riksföreningen Sverigekontakt i Västervik befriades vi praktiskt taget från utgifter för resor. Kostnader för uppehälle bestred vi själva - vi ville ju att språkkursen skulle vara gratis för Runöborna. Men vi fick nog ett specialpris på pensionatet... och för flygbiljetterna till och från ön betalade vi samma pris som gällde för öborna.

Thomas och Ulla-Stina

Språkbarriären hindrade oss från direktkontakter med Runö. Med uppmuntran och mycket värdefull information fick jag av Thomas Lorentz, en ledande kraft i Runöbornas förening i Stockholm. Han och dottern Ulla-Stina, som arbetar på SOV:s kansli, skulle i april resa till ön, där flera generationer av familjen haft sin hemvist. Det var säkert en omtumlande upplevelse för Ulla-Stina - hennes första besök, men jag bad henne ta reda på vilka hjälpmedel skolan hade, och beskedet blev lugnande.

Skolan börjar

Det pedagogiska äventyret började med resa från Överum måndagen den 2 juni med mellanlandning i Kuressaare efter tvåresori i luften. Där mötte Leo Filippov, som körde oss och det betydande bagaget från Roomassaare till Sanatoriet, det vanliga högkvarteret, där jag alltid känner mig välkommen.

Anne Saar, allsmäktig hotel manager, hade än en gång ställt det jag kallar en lyxsvit till vårt förfogande. Damen i

receptionen såg undrande igenkännande på mig - hon hade vid tidigare besök gjort mig många tjänster. Jag visste, att hon var jordbrukarhustru från Leisi på nordsidan av Ösel. Vi kan kommunicera på engelska. Annars är det fortfarande hopplöst svårt att göra sig förstådd på behandlingsstationerna eller i matsalen. För de finska gästerna är detta inget problem. Estniska för dem är som norska för oss.

Glatt återseende

Under ett par dagar i Kuressaare hann vi träffa gamla svenskelever och vänner: Titt och Anneli Tilk är nu specialister på dataundervisning i yrkesskolan. Kristi Aro har omfattande svenskundervisning på gymnasiet, reser till Sverige för att delta i SI:s språkkurs på Tjörn. Dr Koppels son är gäst på Gotland. Tiiu Maripuu svenska kör har haft stora framgångar. Külli Rikas ser fram emot Baltic Stars återupptagna kryssningar.

Mot Runö

På torsdag taxi till Roomassaare för incheckning i god tid. Vi klarade med ett nödrop 20 kg-gränsen för bagaget. I sista stund dök Leo Filippov upp tillsammans med Runös kommundirektör, Vello Kümmel. Så fick vi träffa vår första elev. Planet fullsatt - 16 passagerare. God stämning. Med ett skutt startade vi och med ett nytt skutt stack vi till väders. Med tillförsikt seglade vi fram i luftthavet. Efter mindre än en halvtimme siktade vi land. Så här från ovan såg det ut som en sandig söderhavssö. Med landningen försattes vi definitivt till flygets barndom. Vi landade på en gräsäng. Där stod en osannolikt gul buss och väntade. Den skulle föra oss på en sandig väg till pensionatet, vid bygatan eller Storgatan, som är Runös pulsåder. Tidigare hette vägen Prospekt Jurij Gagarin...

Inkvartering

Vi fann oss väl till rätta på pensionatet, som påminde om ett svenskt vandrarhem. Torrtoaletten räknade vi som ett ekologiskt plus. Men vi ställde oss frågande till frånvaron av elström mellan 24.00 - 07.00. Råd till efterkommande: ta med en ficklampa! Elkraftverket får sin ström från ett par bensinmotorer. Tänk om man kunde satsa på ett vindkraftverk och/eller solfångare istället!

Dags för undervisning

Tiden fram mot veckoslutet: förberedelser för undervisningen och utforskning av ön. Pensionatet och skolan representerar ytterpunkterna på bygatan: i norr pensionatet och ett par tjänstebostäder byggda i modern tid och i söder skolan, som tidigare var den legendariska prästgården och kallas ännu poetiskt "pastoratet". Med Leos hjälp hade vi fått löfte om cyklar från öns militärpostering - det hade sparat många trötta steg, särskilt för Kerstin. Men militären fordrade att utlånade cyklar

skulle återställas varje kväll..Ordning muss sein. Då var vitsen borta.

Var fanns paketet med läromedel - Sverigepaketet till oss och IS-paketet till Leo? Båda fann vi i kommunalhuset mitt emot skolan. Antalet skolbänkar för få för den väntande storklassen. Läraren och skoldirektören Kaarel Lauk fixade extra bord och stolar, när väl den ordinarie skolan haft avslutning. Läraren Mari Sarv lånade oss sin privata bandspelare - allt ordnade sig till det bästa. Med lärarna kunde vi lyckligtvis kommunicera på engelska.

Flygande start måndag 9 juni med 10 elever. Senare tillkom ytterligare tre, bland dem kyrkoherden Harri Rein.

Vi började ambitiöst med presentation av lärarparet - först på estniska sedan på svenska; så enkel dialog med Kerstin vilken förhoppningsvis skulle animera eleverna att ta efter. Böcker och skrivmaterial delades ut och övning i den omfattande ordlistan, guldgruvan att ösa ur. Den ger ju både ordförståelse och förmedlar automatiskt det fonetiska elementet: ett korrekt uttal. Nödvändiga förklaringar gavs på engelska. Vi märkte snart, att Riina Kaljulaid var en idealisk tolk.

Måndagsutflykt

Men denna dag ville jag absolut ta mig till omtalade Limo strand i den sköna sommarsolen. Den överträffade alla förväntningar - maken till "Beach" har jag väl bara sett i Afrika utefter Röda Havets strand. Måtte Runöborna aldrig falla för frestelsen att sälja mark till hämningslösa exploatörer.

Gubben Noak

Lektionerna blev snart avspänd rutin. Vokalerna tränade vi musikaliskt, först med en talövning sedan följde svenska sånger. Mycket givande att jämföra ruhnu med Runö, eller att sjunga gubben Noak på svenska och estniska papi Noa. Till den musikaliska sidan hör också svenskans användning av grav och akut accent. Uttalsboken har fina övningar. Jag är mycket positiv till den vikt läroboken lägger vid den svenska ordföljden. Genom schematiseringen av satser får också satsdelarna ett förklarat ljus. Dessutom underlättas en helhetsyn på andra indoeuropeiska språk. När Leo Stroh kom visade hon mig Rootsi grammatica, en klassiskt klar framställning av vår grammatik med estnisk språkdräkt. Boken torde användas vid svenska fakulteten i Dorpat och borde väl vara möjlig att få tag på - hoppas jag.

Kyrkobesök

Det var något speciellt, när kyrkoherden Harri Rein vid hemkomsten anslöt sig till elevkretsen på sitt fina, försynta sätt. Lea hjälpte honom på extra tid att komma ifatt de andra eleverna. På lördagen träffades vi i Nya kyrkan. Vi kunde förstå varann med hjälp av tyskan. Han berättade om sin kyrka. Gripen läste jag på en tavla inledningsorden i Bibeln:

Ebereningen skapa Ges himmon å jordo å jordo var ede, å markno var ive djupe å Gesúandan sväva ive vatne å Ges sa: Blie nu ljust å hä blei ljust

- så hette det på runösvenska. Och på estniska? - Svaret på frågan blev att Harri Rein hämtade en ny bibel, som han skänkte mig med dedikation och ett tack för språkkursen. Tacksam och röd tog jag emot gåvan.

På söndagen deltog vi i gudstjänsten kl 12 tillsammans med Lea. Vi konstaterade, att Herden gjorde allt - öppnade porten, ringde, satt upp psalmnumren, ledde psalmsången, predikade. Ingen vaktmästare, ingen kyrkvård och ingen organist! Ändå blev det en stämmingsfull gudstjänst.

Sista arbetsdagen

På torsdagen kom grupperna för sista gången. Det blev klassisk fotografering på den soliga skoltrappan. Vello Kümmel höll ett tacktal på estniska, fint

sare från Lettland och Muhu, satellitön till Ösel. De elever som inte var involverade skulle få en enskild undervisning, som gick ut på uttalsövningar - lyssna på band och läsa - och diskutera vars och ens sista uppsatsförsök. Jag försökte uppmuntra till studier på egen hand.

Avslutning

Vår fantastiska värdinna, Elvi Meola, serverade oss den sista lunchen - särskilt festlig - i skolan. Sedan måste gästerna som invaderat skolträdgården släppas in och vi rymma fältet. Aive och Airi Mägi fick sin lektion hemma hos oss. Det blev extra trevligt.

Airi som nyss gått färdigt grundskolan hoppades att få komma till en folkhögskola på Åland, i Geta, som är vänförsamling till Runö. Då skulle hon, redan duktig i engelska, bli perfekt i svenska och alltså bli trespråkig. "En ljusnande framtid är din, Airi!"

I kvällsstunden begav vi oss en sista

Deltagarna i språkkursen utanför den gamla prästgårdens veranda. Fr.v. Harri Rein, Marita Reintam, Kerstin Engqvist (lärare), Vello Kümmel och Riina Kaljulaid.

översatt till svenska av vår sist tillkomna elev, Marika Reintam från Reval men med ett förflutet som lärare på Runö. Vi förärades ett par souvenirbrickor och en vacker tavla av en konstnär från Ösel - en litografi med den gamla kyrkan i centrum omgiven av en santomörk skog, en båtlaning och en genuin Jala, Runös speciella segelbåt. På kvällen gästade vi och Lea-Olof Stroh och familjen Kümmel. Vi hade en mycket angenäm samvaro.

Den allra sista dagen, fredagen, betydde midsommarafton i Sverige, men inte i Estland. Icke förty invaderades Runö av musikanter, sångare och dan-

gång till skolan. Vilken avslutning! En ungdomsorkester av jätteformat spelade på en nyuppförd scen, fenomenala dansare från Muhu virvlade runt på den nyslagna ängen och sångare i lettiska folkdräkter sjöng för oss och lockade till sist hela menigheten till dans. Inne på glasverandan stod självaste flygplatschefen och sålde varm korv.

Nästa morgon träffade vi henne igen - för incheckning och köp av biljetter. Och vår Aive, meteorologen, stod där glad och morgonpig på den gröna ängen och viftade av oss och flygplanet. Ingenting är som Runö.

Karl-Gösta Engquist

En Rickul- pojke berättar

FOTO: G A CARLSON 1988

Estlandssvenskarna må vara en tämligen okänd språklig och kulturell grupp. Men folklivs- och dialektforskare har en annan bild: Få svenska områden är så väl dokumenterade som de estlandssvenska bosättningarna. Bristen är snarare svaret på frågan: Vad hände sen, efter upprottet?

Nu får vi i alla fall svar från en estlandssvensk, Einar Hamberg, Rosleppojke född 1925, vars livsberättelse "Einar från Rickul" i höst kommit ut på Vincent förlag.

-Det skulle bli en familjebok. Men det kändes också viktigt att berätta för en vidare krets, inte bara om estlandssvenskarna som grupp, utan om den enskilda estlandssvenska människan, vad man har varit med om och vad man har fått för liv, säger författaren Einar Hamberg.

-Jag ville också slå ett slag för föreningsverksamheten inom Svenska Odlingens Vänner, för det estlandssvenska arvet, för att vi skall ha visioner för att hålla det estlandssvenska levande.

Nu berättar han om familjen, om pojkären hemma i byn, om skoltiden i Hapsal, flykten till Sverige, omstarten i det nygamla moderlandet, om yrkesliv och föreningsverksamhet.

Det är en framgångshistoria och det har förstas gjort det lättare att berätta. Einar Hamberg från Erkos i Roslep blev duktig revisor och företagare, en driven organisatör och flitig föreningsmän-

Einars hus i Hapsal på Posti.

niska. Profilen är lågmäld men man ser en envishet och kraft som gjort de många projekt han varit med om att sätta igång så lyckosamma.

-Jag brukar säga att jag är född under en lycklig stjärna. Jag har en positiv livssyn. Den har säkert haft stor betydelse. Företagarandan tror jag är ett arv från morfar, Josef Granberg, Ölbäck Larsas, aktiv kommunalman. Från min mor Eva kommer nog den ljusa livssynen. Den goda konditionen slutligen tror jag vi estlandssvenskar fick med oss hemifrån. Det finns en estlandssvensk energi som många av oss har fått utlopp för i idrotten.

Sport och idrott har betytt mycket för Einar Hamberg. Så till exempel var han med om att grunda Svenska volleybollförbundet.

-Jag tycker om att organisera, se helheter i stället för att fastna i detaljer, säger han..

Men man förstår att det inte är något självändamål att styra organisationer eller ett behov av att spela första fiolen.

-Jag lämnar helst över till andra krafter. Det gjorde jag i volleybollförbundet, så har jag gjort i SOV, där jag suttit i styrelsen i ett par omgångar, och även i Rickul-Nuckö hembygdsförening.

Och så samlar han på hus: I Spanien, i Frankrike, i skärgården, i Stockholm. I Roslep har han tillsammans med några andra Rosleppojkar byggt nytt på gamla Sävofastigheten. För några år sedan

blev han också ägare till ett litet hus på Posti-gatan i Hapsal.

-Jag har alltid tyckt om Hapsal, säger Einar Hamberg, som redan som 13-åring sattes i skola i stan. En klok familj hade väl sett driftigheten och begåvningen hos gossen, ett av sex syskon på Erkosgården.

Om de olika företagen och hushandlarna säger han: Jag har väl haft god intuition och jag är målmedveten. Mitt sätt att arbeta har kanske förvånat många. Det är återigen min positiva livssyn. Jag tror på människor.

Parsells revisionsbyrå i Stockholm övertog han i början på 70-talet. Nu gläder han sig åt att det har blivit ett familjeföretag. Alla tre barnen, Magnus, Annika och Jan, har med tiden kommit att knytas till verksamheter som Einar engagerat sig i.

Just i höst presenterar Einar Hamberg resultatet av ännu ett projekt som engagerar honom varmt. Det handlar om hur man skall samla alla estlandssvenska krafter för att hålla kulturarvet levande. Till det finns anledning att återkomma på annan plats.

Nu säger han att han känner stor ödmjukhet när han fått sin bok med titeln Einar från Rickul i sin hand.

-Jag hoppas att den kan vara en modell för andra att berätta om estlandssvenskars liv, eller ge vägledning. Det finns så många som har så mycket att berätta, säger Einar Hamberg, som också önskar att hans berättelse kan hjälpa till att göra den yngre generationen estlandssvenskar medveten om sin bakgrund. En berättelse att sprida bland de yngre, hoppas han.

I estlandssvenska sammanhang har Einar Hamberg varit en klippt. Ett lugn i stormens öga får man väl också säga då bl a markfrågorna rört upp många känslor.

Målmedveten som alltid fortsätter han att fundera över det estlandssvenska arvet och dess framtid. Det estlandssvenska museet i Hapsal är ett av hjärtebarnen. Nu senast har han tillsammans med hustrun Ester donerat en större summa pengar till museet. Så kan framgång paras också med engagemang.

Tiia Derblom-Anderson

FOTO: EINAR HAMBERG

Museinytt

Det har hänt en hel del på museifronten sedan vi senast hade någon artikel om saken i Kustbon. Under hela året har byggnadsarbetare varit på plats och i takt med tillgängliga resurser byggt på Väedens hus; den byggnad som inrymde hamnkrogon vid Gamla Hamnen och som Stiftelsen Aibolands Museum mottagit med tillhörande tomt som en donation från de förkrigstida ägarna. I september var det möjligt för museets kansli att flytta in i nybyggda rum på övervåningen i denna byggnad samtidigt som Stiftelsens representant Per Ehn från Uppsala flyttade in i ett annat nytt rum för att under ett år framåt hjälpa till med olika projekt som skall leda till att museets första etapp kan öppnas till sommaren 1998. Pers vistelse finansieras hittills av ett stipendium från Svenska Folkskolans Vänner i Helsingfors - vi söker också andra stipendier för att det hela skall kunna gå i lås ekonomiskt.

Några veckor senare ställdes de utställningar upp i nedervåningen på Väedens hus som Per Ehn berättar om i sin hälsning till läsekretsen. Under oktober göts betonggolvet under det som skall bli stora utställningssalen i samma byggnad. Därefter har byggnadsarbetena stannat av - Stiftelsen har inte mer pengar och estniska staten har ännu ej bidragit med något till byggnaderna utöver de 200.000 EEK från 1995. Vi hyser hopp om ett visst bidrag till nästa år - det pågår förhandlingar mellan framför allt Stiftelsen och estniska kulturministeriet i saken. Genom att Stiftelsen äger det hus som först blir färdigt har vi en hygglig förhandlingsposition gentemot estniska staten - vi får se hur det går.

Tidigt i höstas blev också köpet av

museets andra byggnad klart. Fastigheten Sadama 31 med ungefär 1000 kvadratmeter tomt köptes då av Hapsals stad till ett vänskapspris - staden vill därigenom stödja museets uppbyggnad. Själva köpeskillingen kom från den donation till museet som Einar Hamberg gjort. Huset kommer i framtiden följaktligen att kallas Hambergs hus. Vissa rum i detta hus är någorlunda renoverade men en ordentlig ut- och invändig ombyggnad blir nödvändig liksom rivning av stora delar av den nedlagda kemiska tvätt som ligger på tomt. Genom rivningen blir det plats för till exempel parkering och verkstad för museet. Nästa stora projekt blir nu att slutplanera för museets café och restaurang och miljön ned mot strandkanten. Förhoppningen är att detta skall kunna vara klart till sommaren 1999.

De av Kustbons läsare som besöker Hapsal är som vanligt välkomna till museet på Sadama 32. Det går redan nu att ha en viss behållning av besöket - titta på de föremål som finns och de fotoutställningar som finns uppsatta i den färdiga delen av huset, ta en kopp kaffe med personalen och hör om vad som är på gång.

Många av Kustbons läsare har skänkt pengar till museets uppbyggnad. Bland annat har ett fyrtiotal bidragit med de 1000 kr som ger en plats på donatorsminnestavlan i museets entré. Från Stiftelsen Aibolands Museum tackar vi så mycket och hoppas att ni skall bli nöjda med vad vi lyckas åstadkomma. I detta häfte av Kustbon återfinns än en gång ett inbetalningskort till Stiftelsen - vi hoppas att läsekretsen än en gång skall visa sig generös och ge en julgåva till museets uppbyggnad. Vi uppskattar behovet fram till sommaren för att göra det möjligt att öppna Väedens hus för allmänheten till "endast" 200.000 EEK. Det borde inte vara omöjligt att åstadkomma!

Julhälsningar från Göran Hoppe

Aibolands museum i Hapsal.

FOTO: FÖRFATTAREN 1997.

Hälsning från Gamla hamnen i Hapsal

Två spännande och innehållsrika månader har redan förflutit på min nya arbetsplats; Aibolands Museum. Visst tog det lite tid att anpassa sig till allt det nya, men nu tycker jag det knallar på riktigt bra. Här finns ingen brist på nötter som måste knäckas, det är bra. Roligast är alla intressanta människor och att se landet återuppbyggas.

Ett nav i Östersjön

Att döma av det stora intresse vi möter från så många skilda håll, är det givet, att museet i ett fullt fungerande skick, kommer att vara en attraktion och ett nav i Östersjön. Museet skulle vara en

utmärkt plats för ett seminarium och kulturfestival om och med östersjöminoriteterna. Utländska och estniska ekologer söker samarbete kring naturutvecklingen på Rågöarna. Kustens sjöbjörnar väntar på en riktig hamnkrog att få komma och ljuga i. Här om veckan var ett par av EU:s turismutvecklare på besök, de berömde projektet ordentligt.

Båtturer och bemärkelsedagar

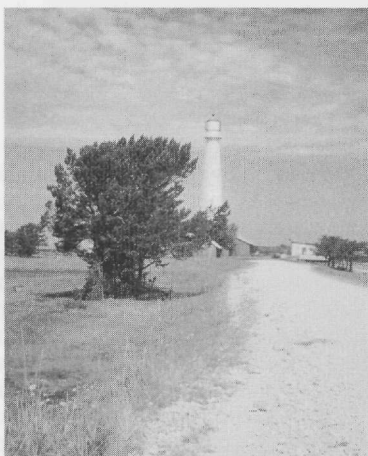
Arbetet med att lösa finansieringsfrågan för museets uppbyggnad har naturligtvis högsta prioritet. Vi måste prova alla tänkbara lösningar för att komma till rätta med detta, fantasin sätter gräns-

erna. Bland annat driver vi tillsammans med Stiftelsen en sponsringskampanj, riktad inte minst till svenska företag i Estland. Vi har under hösten också inlett samarbete med ytterligare ett antal olika institutioner i Sverige, t.ex. Gotlands Fornsal och Sjöhistoriska Museet. Parallellt med uppbyggnadsarbetet sker andra arbeten och aktiviteter. En av mina starkaste upplevelser hittills var när museet firade den i Hapsal boende Ormsöbon Algot Lindströms 90 årsdag. I lilla utställningssalen visar vi en utställning om estlandssvenskarnas liv i Sverige (sammanställd av Kristina Rosen). I entrehallen visas en temporär fotoutställning om bosättningsområdena. Vi har även ordnat möjligheten att göra båtturer från museet till t.ex. Ormsö, Nuckö och Odensholm. (Hör av er helst ett par veckor i förväg, om ni är intresserade).

Per Ehn, Aibolands museum

Nya annonspriser i Kustbon 1998!

1/1 sida (170x260 mm)	1 650:-
1/2 sida (170x128 mm)	900:-
2 sp x128 (112x128 mm)	650:-
1 sp x 128 (54 x 128 mm)	400:-
2 sp x 84 (112x84 mm)	550:-
1 sp x 84 (54x84 mm)	350:-
Dödsannonser	400:-
Bilaga minimum	1000:-

Fyrtorn nr 2

Bildtexten till septembernumrets omslagsbild löd "Fyren på Dagö". Manfred Stenberg, en av Kustbons observanta läsare, har påpekat att det finns minst två fyror på Dagö. Han har även skickat med ett foto på Takne (Tahkuna) fyr, som är nio våningar hög.

Red.

Vill du veta vad en kLoa användes till?

Kom till estlandssvenskarnas eget lilla hembygdsmuseum söndagen den 25 januari så får du veta det och mycket mera.

Då kommer SOV:s Arkivgrupp att visa och beskriva insamlade och nygjorda estlandssvenska föremål. Visning kl 13.00, ciceron Sven Svärd.

Kaffe med dopp till självkostnadspris finns.

Adressen till vårt lilla hembygds-museum är Roslagsgatan 57 (runt hörnet inne på gården). Det ligger vid Johannes skola nära Roslagstull. Buss 53 eller T-bana Odenplan.

Välkomna önskar SONG!

Svenskbyidan...

Forts fr s 19.

med ortodoxa kyrkans påskfirande, och ett i september. Det finns en handfull svenska präster som har kontakt med Gammalsvenskby och som kan genomföra dessa besök - Kjell Knutas, Staffan Beijer, kh Henning Herrman, kpr emeriti Olle Madeland och stadj Karl-Erik Tysk.

*Norra Kyrketorp 15 okt 1997,
Kjell Knutas, kh.*

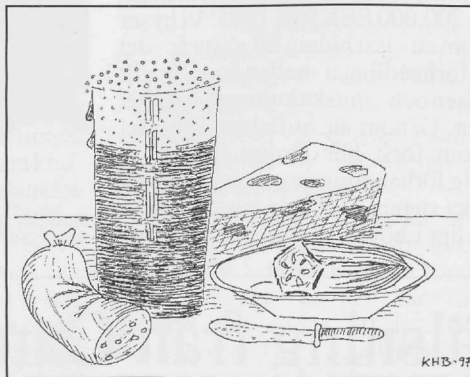

SVENSKBY-KLIPP

Josephstals kyrkobok

I avskrivandet av uppgifter om döpta, vigda och begravda i annexförsamlingen Gammalsvenskby har svenskbysidans redaktör till dags dato (10/11) hunnit med perioden 1833-1854. År 1861 bildade Gammalsvenskby en egen luthersk församling tillsammans med sina tyska lutherska grannbyar Mühlhausendorf och Schlangendorf. Det återstår därför endast åren 1855-1860 från Josephsthal. Många viktiga nya uppgifter om Gammalsvenskby's invånare dyker up ur gömmorna. Redaktören ber att få återkomma med en mer detaljerad rapport senare. Det är mormonkyrkan som filmat originalhandlingarna i det Lutherska konsistoriet i S:t Petersburg.

Saltgurka på svenskbyvis

För den som ätit sig mätt på söta bär och nu i vinter önskar något mer mustigt och smakrikt följer här ett recept på saltgurka från Gammalsvenskby. Man kan använda slanggurka eller s.k. Västeråsgurka, vilket som, och gurkan pas-

sar ypperligt till mat eller som tilltugg - gärna tillsammans med ost och hårdrokt korv (samt kylskåpskall öl) - istället för mer onyttiga chips. Receptet är efter Emma Johansdotter Utas (f Buskas 1903). En God Jul önskar svenskbyidan med detta.

4 kg gurka (50-70 st)
körsbärsblad
svartvinbärsblad
dillkronor
pepparrot i små bitar
1 msk vitpeppar
2-4 bitar ingefära

Till lagen:

1/3 l inläggningsättika
4-4 1/2 l vatten
300-400 g grovt salt
1 tsk (5 g) pulvriserad alun
2 tsk (10 g) vinsten
Koka lagen först och låt den kallna.

Ta en stor kastrull eller en hink. Varva de hela gurkorna med dillkronor, svartvinbärsblad och körsbärsblad. Lägg i pepparrot, ingefäran och vitpepparn. Häll på lagen och se till att den täcker gurkorna ordentligt. Toppa med krondillen. Lägg en tallrik med en sten som tyngd över gurkorna. Ställ svalt. Gurkorna är färdiga att ätas efter tre veckor.

Dockan Maria
i Rickuldräkt.

Full (tråd-) rulle på Roslagsgatan

kväll fast vi har våra rötter på Runö. Men det passade bra eftersom expeditionen haft kvällsöppet då och jag ändå var på plats. Nu är korgflätning på gång och kanske även silversmide. Männe även fler herrar ville göra sig besvär?

Nu har Kustbon och Svenska Odlingens Vänner med flera hyresgäster haft sin verksamhet på Roslagsgatan i drygt ett år. Rymliga lokaler där vi har en hel del kvar att förbättra, speciellt i utställningslokalen. Men blir man någonsin klar med något som växer? Det är alltid något som är på gång. Cirka 50 besök fler per månad har vi nu jämfört med på Vikingagatan. Och det som är så svårt att hitta hit! Många, många utnyttjar våra lokaler till sammanträden och släktforskning.

Under våren installerades ett nytt fläktsystem (tack, tack ni damer som kom och hjälpte mig att städa!) och den 21 maj utrymdes vår lagerlokal i Bredäng då vi fått hyra ytterligare utrymme här strax intill. Arkivgruppen ställde som vanligt upp. Och så var det de och några till som bar och släpade igen. Jag hjälpte också till lite grann.

Rickul-Nuckö Hembygdsförening har sina torsdagsträffar här första torsdagen varje månad. Då har folk som vill lära sig lapptäcksteknik under Karin Dalströms sakkunniga ledning kommit hit. Hon är så duktig så att jag nästan får komplex. Observera dock att dessa träffar inte bara tar emot folk från R/N. Här har varit deltagare från Ormsö, Runö, Stockholm och Polen. Full rulle alltså! Symaskinen surrar och strykjärnet är hett. En liten utställning av min mammas knypplade spetsar och övriga handarbeten visade vi också en torsdags-

Tisdagshandarbetsträffarnas skara har utökats, flera pensionärsföreningar har varit här på studiebesök och beundrat. Ryktet har spritt sig på stan och fler är på ingående under våren. Spännande. Arkivgruppen får mer och mer att göra. Ett nytt kvinnligt inslag finns nu att beskåda i utställningslokalen; dockan som Agneta Klitter lämnat i Ingeborg Ginemans vård. Nu är dockan både döpt och försedd med Rickuldräkt. Under våren planerar vi att få till en ny skyltdocka i naturlig storlek, en herre i Runö's säljgardrätt med olika jaktillbehör. Det ska bli kul med lite manligt sällskap. Och Arkivgruppen dom får jobba och jobba ... SONG ville inbjuda till museivisning den 26 oktober. Arkivgruppen ställde gärna upp och delade med sig av sina kunskaper! Så lyckat att det blir repris i januari. (Se annons.)

Här om kvällen var det pub-afton här i SOV:s och SONG:s regi. Vilket tryck! Musik och sång! Glada killar och tjejer, "gubbar och gummor". Jo, jo så ska slipsten dras! Mer om detta evenemang kan du läsa i julnumret av Svenska Odlingens Nya Generations medlemsblad SONG-häftet.

På måndag kommer en estnisk parlamentsledamot hit för att försöka reda ut sitt ursprung från Magnushov, Ormsö.

Ja, det händer alltid något här på Roslagsgatan och nästan varje dag kommer en välkommen besökare. Välkommen hit, du också!

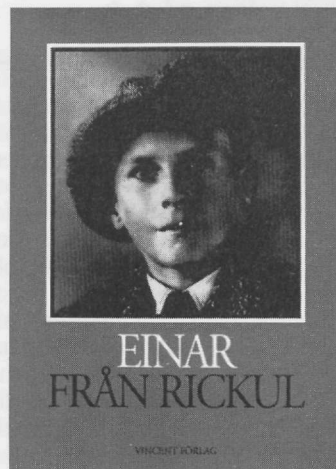
Ulla-Stina Rundgren

Kristina Lorentz efterlämnade handarbeten visades på oktobertorsdagsträffen.

FOTO: AGNETA KLITTER

NYHET!

Du kan köpa Einar Hambergs memoarer på SOV:s expedition till medlemspris.

Pris 150:- inkl moms.

Då lämnar du även ett bidrag till estlandssvenskarna.

VINCENT FÖRLAG

795 96 BODA KYRKBY · TEL 0248-400 02

Kom med till Vin & Sprit- historiska museet!

Onsdagen den 18 februari kl 18.00 blir vi guidade av museichef Mirja Lausson. Visningen tar ca en timme. Därtill en stunds samvaro.

Pris 60:-/person.
Anmäl dig senast 9 februari till Ulla-Stina Rundgren 08-612 75 99.

Adress: Dalagatan 100.
T-bana till S:t Eriksplan eller Odenplan.
Bussar: 69 till N Stationsg, 40 till Vanadisvägen eller 46 till Ynglingagatan.

SOV · STYRELSEN

Odensholms byalag

Odensholm, Odinsholm, Odesholm eller Uddesholm. Det här kan du läsa om i en helsidesartikel från 23 oktober i tidningen Maaleht. Sulev Oll med fotograf Harald Leppiksoni har besökt Holmen och gjort ett reportage som beskriver öns geologi, natur, historiska befolkningsbild med mera.

När man vet att ens ursprung bl a kommer från en landyta av 5 x 1,5 km, omflutet av vatten och då få läsa om just den "biten" på en helsid a i en estnisk tidning känns det faktiskt lite högtidligt, tycker jag.

Andra högtidliga händelser i Holmbornas vardag är att vi ska avhålla vårt ordinarie årsmöte 18 januari 1998 i Edebogården, Hallstavik. Jag återkommer med utförlig inbjudan till byalaget.

Tills vi ses på årsmötet har jag nöjet att önska Er en God Jul & Gott Nytt År! Lev väl! Må gott!

Owe Fahlström

Föreningens torsdagsträffar fortsätter med samling på Roslagsgatan 57, första torsdagen i varje månad kl 14.00-19.00 Välkommen!

Under hösten har styrelsen skrivit till estniska regeringen för att ge Nuckö kommun sitt stöd i försöken att få pengar till asfaltering av Derhamsvägen och sanering av Spithamnsområdet. Vi hoppas på ett positivt resultat under 1998, men är naturligtvis medvetna om att det finns många liknande behov i Estland.

Vi har också vänt oss till estniska regeringen för att stödja kommunens försök att få tillstånd och pengar att sätta upp skyltar med de svenska bynamnen. Den estlandssvenska bosättningen är en del av Estlands historia. Det borde vara ett estniskt intresse att göra detta synligt för kommande generationer.

Utgivningen av skrifter fortsätter. Gambyns historia har skrivits av en grupp med Alrik Boman som sammanhållande. Boken kan köpas av Alrik eller på Roslagsgatan. Inger Nemeth och Sven Borrman har gett ut "Spithamn by - Historik, gårdar och släkter". Försäljning genom författarna. Glöm inte heller "Så levde vi i Rickul/Nuckö" av Manfred Hamberg. Det är en bra introduktion i den estlandssvenska kulturen för yngre släktingar.

Styrelsen har valt ut fyra foton som skall ges ut som vykort. De skall vara

klara till årsmötet som äger rum den 21 mars 1998.

Den 24 januari genomförs ett informationsmöte i Eskilstuna-Torshällaområdet. Samling kl 12.00 i Gökstensskolan, Torshälla. Anmälan görs till Bengt Lindström 016-35 57 60 eller Edit Jordman 016-35 52 83.

Var du elev i Bergsby skola 1943-1944? Det finns planer på en skolträff. Kontakta Elna (Granberg) Lindbom 013-661 08 eller Birgit (Granberg) Brunberg 08-15 76 86.

Det finns många bofasta i Rickul/Nuckö som behöver hjälp. Insamlingen till behövande fortsätter. Återstoden av de pengar som samlats in för detta ändamål 1997 har utnyttjas för en julgåva till 55 behövande personer som får 200 EEK var.

SOV:s styrelse har beslutat att kollekten vid estlandssvenskarnas kyrkodag 1998 skall gå till en återuppbyggnad av Rosleps kapell. Hembygdsföreningen tackar för detta framsynta beslut!

I gamla Rickul kommun bor idag närmare 200 personer och kyrkogårdens är i bruk. Invånarantalet kommer att öka liksom antalet sommarboende. Rosleps kapell kan bli en samlingsplats för alla och ett levande minne av den estlandssvenska bosättningen. Vill du bidra med en enskild gåva kan du göra det när du betalar den oförändrade medlemsavgiften för 1998 - 150 kr, 50 kr för ungdomsmedlemmar t o m 25 år. De fyra medlemsbladen ingår i medlemsavgiften.

Föreningens postgiro är 55 68 81 - 1. Vem blir medlem nr 700?

Per-Erik Fyhr

Rågöspalten

En stor och svårförståelig tragedi har denna höst ägt rum i anslutning till Rågöarna. 22 unga män ur ett estnisk kompani ingående i den baltiska fredsbevarande FN-bataljonen hade begett sig till Rågöarna för en överlevnadsövning. Den 11 september tog de sig för att från sydspetsen på Stora Rågö till fots forcera det 3-4 km breda och på sina ställen 2-3 meter djupa sundet till fastlandet utan assistans av båt. Tragedin var mer eller mindre given, i all synnerhet som att inte alla ens var simkunniga och vinden hastigt blåste upp. 8 män, däribland den som förde befälet, räddades av hamnuppsyningsmannen i Koris småbåtshamn, som åkte ut med sin båt. Övriga 14 omkom. De sista kropparna hittades först cirka 2 veckor efter olyckan.

Den första reguljära båtförbindelsen har öppnats mellan Sverige och Paldiski. Linjen drivs av ett estniskt rederi under namn av Hansaliin. Båten "Marine Evangeline" trafikerar 6 dagar i veckan ruten Paldiski - Kapellskär och går

med godstrafik. Men det finns också 50 hyttplatser, i första hand avsedda för bilförarna. Detta kan vara en öppning till en framtida större utbyggnad av Paldiskis goda hamnmöjligheter för reguljär gods- såväl som persontrafik. Därmed skulle Rågö komma "ett steg närmare" oss här i Sverige.

Från och med 1 december upphör postgirokontot för Rågökapellets Minnesfond. Framtida inbetalningar kan göras på Rågöföreningens postgirokonto 649 48 62 - 3. Ange på talongen vad inbetalningen avser.

Arnold Lindgren

NARGÖ FÖRENINGEN

Vår ö Holman har under sommarhalvåret haft besök av många nargöbor och turister trots att regelbunden båttrafik saknas. Till nästa år hoppas Viimsi kommun tillsammans med Keskkonna-ministeriet, som ansvarar för Nargö Naturpark, att kunna erbjuda båtförbindelse några dagar per vecka. Vårifrån båten skall gå till Nargö är ej klart. Kajen vid hamnen behöver också rustas upp. Dessa arbeten har lämnats ut på entreprenad och beräknas starta så snart vattnet blir isfritt. Den smalspåriga järnvägen är i gång och dess användning i framtiden är under utredning.

Nargö Naturpark invigdes den 14 augusti. För besökande har ett gästhus byggts vid hamnen. Även en mindre servering och bastu kommer att vara klara till våren. Vatten finns från en nyborrad brunn. Lantmätare har påbörjat arbetet för dem som vill ha sina ärvda marker utstakade enligt gamla kartor. Ett 20-tal fastigheter beräknas vara klara med lagfarter under våren. Minröjning pågår och fortsätter i viss omfattning även nästa år.

Föreningens årsmöte kommer att hållas den 15 mars 1998 kl 14.00 på Roslagsgatan 57, Stockholm.

Efter årsmötet inbjudes härmed till Nargöträff med förtäring.

Nya och tidigare medlemmar är välkomna. Medlemsavgiften är 150 kronor och inbetalning kan ske till Nargöföreningens postgiro 414 37 82-3.

Margit Rosen Norlin

Ormsö och Runö
hälsar
God Jul och
Gott Nytt År!

Edvin Lagman: Udde-minnen
Svenska Odlingens Vänner.
174 sid. Medlemspris 150:-

Den 21 juni 1940. Jag stod vid Viruvärv intill Ryska torget, när "demonstrationståget" drog förbi. Det var sovjetiskt pansar, fruktansvärda kolosser som rasslade fram några steg från trottoaren. Och bakom dem ett tåg av trasiga människor, ditforslade professionella ryska "proletärer", som krävde "demokrati". Litet senare, när jag passerade Sovjets ambassad på Pikk tånäva, såg jag Zjdanov stå på balkongen och tala till "massorna". Kulspruteskyttar på taken runt omkring skyddade honom.

Detta var upptakten till det år av deportationer, mord och försvinnanden som etsat sig fast i mitt minne och till vilket jag ständigt återvänder med förlamande skräck. Och det följs av ännu en ockupation som innebar svält och förföljelse och med flykt med livet som insats.

Mot bakgrund av detta framstår minnesbilderna från barndomen i ett förklarar ljus, och till dem återvänder jag med glädje och saknad.

Ovanstående rader utgör förord till Edvin Lagmans nya bok. Boken är skriven i två avdelningar. Den första går under namnet "Ljuva ungdomstid" och spänner över tiden från början av 20-talet och fram till flykten till Sverige i maj år 1943. Detta är en del som ofta är bedövande vacker. Edvin målar i ord det som han även kan måla med akvarellfärg. För en läsare med fantasi kan till och med doften av hav, tång, fisk, skog, mossa och eldens rök kännas tydligt. Livet på den estländska landsbygden kan nog för många svenskar av idag ses som återspeglings av en tid och ett liv som är längesedan borta här i Sverige. Visst är det ofta en idyll Edvin beskriver, men idyllen präglades hela tiden av materiell knapphet och ett slit och släp för att få livets kredit och debet att gå ihop. Idyllen bryts definitivt i och med upptakten till världskriget. Det är en förlorad värld som beskrivs här och detta gör dessa minnen så ovärderliga i skrift. Ett smakprov:

När vi åkte den sista biten genom skogen och närmade oss hemmet ute på udden, hörde vi det växande brusat från havet, kring stenarna i Derhamn och den vassa spetsen som stack ut i havet mellan Östersjön och Finska viken. I början när vi flyttade till staden låg vi och lyssnade förgäves efter detta brus. När vi kom hem var det som en oändlig ro i denna stilla eller häftiga vaggång. Och jag kunde i mörka och ljumma höstkvällar vandra och vandra på den fasta sanden som vågorna spolade över.

Minnesbilderna från den politiska omvälvningen under 1939 är också av stort intresse. Hur subversivt den ryska hemliga polisen (här GPU) handlade kan nog bara skildras av någon som upplevde det på plats. Detta är viktig kunskap för de generationer som vuxit upp i en svensk trygghet efter kriget. Familjen Lagmans i allmänhet, och Edvins och hans bekantskapskrets i synnerhet, upplevelser är ett stycke europeiskt 1900-talshistoria i miniatyr. Tiden bör vara mogen för en större krets än den med egna erfarenheter från bolsjevismens terror att se och inse vad denna ideologi kunde ställa till med i praktiken. Även den tyska arroganta behandlingen av Estlands invånare beskrivs ganska noggrant, men för estlandssvenskarna innebar den inte samma terror och övergepp som under den första sovjetiska perioden.

I bokens andra del varvas glimtar från Estland, återigen lika vackra minnesbilder från svenskbygdens kustlandskap och levande inblickar i det estlandssvenska livets högtider, traditioner och tro, med inblickar i erfarenheter från utflykter i det svenska landskap som blev författarens nya hemland efter 1943. Svensk var Edvin Lagman hela tiden, hur svårt för många rikssvenskar det än har varit att acceptera det faktum att det finns svenskar i andra länder än Sverige och visst går det att finna likheter med det estniska i t ex det öländska eller gotländska landskapet. Det är samma hav som slår mot dessa stränder. Låt Edvin Lagman ta dig med på en vandring i minnenas landskap oavsett om du har upplevt något liknande själv eller om du genom andras berättelse vill söka en förståelse för en värld som försvunnit. Detta kan absolut vara en lämplig julgåva!

Jörgen Hedman

Anja Stiller: Die Geschichte der Estlandsschweden
W & T Verlag Berlin 1996,
75 sidor (pris: 68 DM).

Detta är en ganska kortfattad och lättöverskådlig sammanfattning på tyska av vad som skrivits på svenska om estlandssvenskarna. Allt material är dock plockat från andra författare (Viktor Aman, Elmar Nyman, Ain Sarv, Kristina Rosen m fl). Detta redovisas i form av en litteraturförteckning i slutet, men inte i hänvisningar till bilder, kartor och direkta citat inne i boken. Några av bilderna är dessutom tagna ur verk (En bok om Estlands svenskar del 1 och 2) som det inte hänvisas till i litteraturförteckningen. Detta kan väl anses vara, om inte annat så, något moraliskt tveksamt av en författare. Någon egen forskning i primärkällor har författaren definitivt inte sysslats med. Boken tillför sålunda inte något nytt till kunskapen om Estlands svenskar, men den fyller däremot en funktion som en upplysningskrift

för den tyskspråkiga världen om den lilla exotiska folkspillran i det fjärran Baltikum.

Jörgen Hedman

Einar Hamberg: Einar från Rickul.
Einar Hambergs memoarer
Vincent Förlag, Boda kyrkyb, 1997,
172 s, person- och ortreg, ill.
Medlemspris 150:-.

På insidorna av pärmarna till föreliggande bok har publicerats "Kulturhistorisk karta över Nuckö socken". Den orienterar om författarens ursprungsmiljö och underlättar läsningen av hans redovisning av sin ungdoms upplevelser.

Välbehövlig för förståelsen av särskilt de första kapitlen av Hambergs bok är också den bilaga som meddelar genealogier ända sedan 1700-talet för de estlandssvenska bondesläkter han härstammar från, alla med svenska förnamn och de flesta med släktnamn sedan perioden 1810-1840. Genealogierna omfattar fädernesläkten inklusive hans egna och hans syskons barn och barnbarn (s 156-159), hans farmors släkt (s 160 ff), hans morfars släkt Granberg (s 162 ff) och hans mormors släkt, en tid kallad Heyman men senare Vesterman (s 165 ff). Härtill har fogats uppgifter om morföräldrarna (s 167) och morbrodern Alfred Granbergs (1902-1997) barn, barnbarn och barnbarns barn (s 168).

Dessa memoarer utgör en framför allt kulturhistoriskt intressant skildring av den energiske och framgångsrike skepparsonen Einar Hambergs (född 1925) karriär från den estlandssvenska barndomsmiljön (kap 1-5) via flykten över Östersjön 1944 och de följande åren i Sverige med olika förvärvsarbeten, militärtjänstgöring och kvällsstudier (kap 6) fram till hans verksamhet som revisionsfirmedirektör i Stockholm, som blev så inkomstbringande att han fick råd med resor till bl a Indien, Nepal, Bangladesh, Burma och Thailand (kap 7-8). Kapitel 9 skildrar Hambergs ideella engagemang i olika föreningar, kapitel 10 hans engagemang i Estland på senare år. I kapitel 11 får man uppgifter om bl a hans ungdoms engagemang i tidskriften Sandhamn 1942-1948. I kapitel 12 skildras bl a Hambergs andelslägenhet på franska Rivieran. Kapitlen 13-14 innehåller reflexioner om det dunkla fosterlandsbegreppet i förhållande till barndomen i den svenska minoriteten i Estland och till mannaåldern som invandrare i förfädernas ursprungsland.

Som bilagor publiceras förutom genealogierna faksimiler av Hambergs föräldrar och hans eget estniska personbevis (s 152 ff) och av hans till sist 99-åriga mors nödfallsvisum som flyktning 1944 (s 155).

På baksidan av boken har f d museichefen Lars O Lagerqvist meddelat en innehållsrik orientering om estlandssvenskarnas historia.

Hans Gillingstam fil dr

Estland i Sverige och i Tyskland

Den 80:de nationaldagen firas i Stockholms Konserthus' stora sal söndagen den 22 februari 1998. Enligt uppgift blir firandet denna gång särskilt högtidligt då det blir årsdag 80 (24 februari 1918)

Estniskt ambassadhus i Stockholm

Tyrgatan 3 och 3A - hörnet Odengatan-Valhallavägen.

När jag sist hade samtal med ambassadören Andres Unga, hoppades han, att reparationsarbeten blir utförda så, att invigning skall kunna ske på Nationaldagen den 24 februari 1998.

Margus Laidre

Född i Hapsal - tidigare estnisk ambassadör i Sverige, nu i Tyskland - ännu heter huvudstaden Bonn - höll i Stockholms Eesti Maja två föredrag - 10 nov. 1997 om Estlands förhållanden med Tyskland och den 11 nov. 1997 om

Bibliografi sammanställd av Stig Appelgren *Estlands svenskar och svenskbygd*

Utgiven av Acta academiae regiae gustavi Adolphi
Estlandssvenskarnas folkliga kultur
(Gustav Adolf-akademien)

Finns att köpa hos SOV. Pris 200:-

Kallelse till SOV:s årsmöte

lördagen den 9 maj 1998 kl 13.00
i Eesti Maja, Wallingatan 32-34 i Stockholm.

Notera i almanackan redan nu.

Utförligt program presenteras i marsnumret av Kustbon.

SVENSKA ODLINGENS VÄNNER
Styrelsen

Estland-Livlands förhållanden under det 17:de århundradet. I tidningen läser jag att Tysklands statsadministration år 1999 kommer att flytta från Bonn till Berlin.

Att notera: I Berlin vid Hildebrandstrasse 5 finns fastigheten kvar som estniska staten köpte år 1920. Sovjet la' beslag på den år 1940. I andra världskri-

gets slutskede blev det hyresrum i fastigheten. Nu hoppas ambassadör Margus Laidre att öppna ambassadörrarna den 1 november 1999, om reparationsarbeten kan genomföras. Ett men återstår tyvärr. Nya hem skall anskaffas till de 10 familjer som ännu är bosatta i huset.

Hugo Mickelin

Sol och skugga...

Forts fr s 25.

hade jag sett några snokar på ön, men inga huggormar.

Högtidligt i kyrkan och vid Minneskorset

Vid sina resor till den gamla hemorten besöker runösvenskarna förr eller senare kyrkan och släktens gravar. Jag gick till min farfars fars, Isak Hansson Berg, familjegrav och satte rosor på den. I den gamla och nya kyrkan har mina förfäder, anmördrar och föräldrar varit många gånger, inte bara vid dop, bröllop och begravningar; de gjorde även regelbundna kyrkobesök dessemellan. Själv är jag född i Västra Bergsgården, döpt i Nya kyrkan och konfirmerad i Gräsö kyrka utanför Öregrund.

Mitt konstintresse och den väljudande sakrala musiken inspirerade mig, under en aftonsång, att noga betrakta den stora altartavlan. Den ljusa Jesusgestalten breder välkomnande ut armarna mot församlingen och de uttrycksfullt målade ögonen verkar se med mildhet på kyrkobesökarna. Tavlan såg ju lika fin ut som jag mindes den! Men hur

kunde den vara så fräsch, undrade jag. Senare fick jag veta att det är en ganska ny kopia. Originallet skulle vara målat av dansken Carl Bloch (1834-90), känd för religiösa och historiska verk.

På söndagen hölls högmässa med nattvardsgång i Nya kyrkan. Därefter samlades vi en bit från den gamla träkyrkan, vid det stora Minneskorset som dagen innan hade burits in på kyrkogården och ställts upp där. På korset finns en metallplatta med runösvenskarnas bomärken inristade. Kyrkoherde Hani Rein förrättade invigningen och Thomas Lorentz läste en bön till minne av alla runösvenskar som är jordfästa på kyrkogården. Vid minneskorset sjöngs psalmer, bl a traditionellt "Härlig är jorden". Det var högtidligt, vackert och minnesvärt.

Livligt och glatt samspråk på "Restaurangen"

Runösvenskarna som tycker om att tala och berätta gamla minnen och nya historier fick utmärkta tillfällen till detta. Tre gånger om dagen träffades vi vid matbordet under tälttaket på Andersgården. Av de glada minerna och det livliga samspråket att döma var trivseln mycket god. Stämningen vid vissa mål-

tider påminde om släktmiddagar då barndoms- och skolminnen samt gamla legender berättades. På vår ö lär ett vikingaskepp ha strandat och från dess besättning skulle Runöborna härstamma ...

På puben sjöng vi Taube

Den enda puben som fanns låg vägg i vägg med affären och den fick många besök. Dit kom medresenärerna, turister och andra. Där fanns musik, dans och dryck. En kväll var det t o m besök av en sång- och musikgrupp från Ösel/Saaremaa. De spelade och sjöng för oss på estniska långt in på småtimmarna. Vi sjöng Taube för dem. Sista kvällen före hemresan bars pubens bord och bänkar ut på gårdsplanen. Under stjärnorna satt vi och talade om veckan som gått, vad man lyckats med och vad som inte blivit av. Framförallt "spånade" vi om framtiden. Vi talade om nästa sommarresa till ön, transportfrågor och framkastade olika, mer eller mindre realistiska, starta eget-idéer. Hemresedagen kom och det blev dags för oss att ta farväl av våra grannar. Därefter sade vi: "Hej då huset"! På återseende nästa sommar!"

*Meta Majlund
Västra Bergsgården, Runö*

Irene Gjärdman

* 5 januari 1909 Nuckö
† 16 augusti 1997 Sundby-
berg

Älskad - Saknad

EINAR och SALME
ALVAR och ELS-MARIE
IVAR och MYRNA

Barnbarn
Barnbarnsbarn
Släkt och vänner

Livet är inte de
dagar som gått
utan de dagar
som man minns.

Psaltaren Ps. 23

Vår käre Far
Alfred Granberg

* 30 maj 1902 Rikull
† 22 juni 1997 Fruängen

BARN
Barnbarn
Barnbarnsbarn
Släkt och vänner

Du styrde, Du ställde,
Du ville oss väl.
Du älskat oss alla
av hela Din själ
Tack käre Far, för allt.

Vår kära
Maria Murman
f Järnström

* 7 oktober 1923
† 28 oktober 1997

har lämnat oss i sorg och
saknad.

HANS
SYSKONBARN
Syskonbarnsbarn
Övrig släkt och vänner.

Du lever i minnet
du finns alltid där
Vi glömmar Dig aldrig
du var oss så kär

Vår älskade
**Ulla-Britt
Schönberg**

* 18 januari 1926
† 26 september 1997

TORGNY
Britt-Marie och Nils
Anton
Inga-Lill och Dick
Marie Fredrik
Anna och Torbjörn
Kalle Erik

Ulla-Kari och Lars-Gunnar
Annelie och Mats
Klara Carl-Josef
Lise-Lotte och Stefan
Tom Tove
Släkt och vänner

*Ett tack för allt
Du åt oss skänkt
för oss Du strävat,
på oss Du tänkt.
Ditt varma hjärta,
Ditt goda sinne
hos oss skall leva i
tacksamt minne.*

GUDSTJÄNSTER I DEN
SVENSKA
S:T MIKAELSKYRKAN I
TALLINN
HÖSTEN/VINTERN 1998

4 jan kyrkokonsert
med gudstjänst

18 jan	19 jul
8 feb	9 aug
22 feb	23 aug
8 mar	6 sep
22 mar	20 sep
12 apr	4 okt
26 apr	18 okt
10 maj	1 nov
24 maj	15 nov
7 jun	6 dec
21 jun	25 dec
5 jul	

*Samtliga gudstjänster firas på svenska
och påbörjas kl 12.00.
Efter varje gudstjänst serveras kyrkkaffe.*

*Tillsynspräst är Mårten Andersson,
kyrkoherde i Eckerö församling på Åland.*

Mycket välkomna!

Adress: Riiutli 9 (Gamla stan)

Vår kära
Karin Stenberg
f Lindström

* 22 februari 1916
i Rickul
† 13 oktober 1997
i Eskilstuna

har lämnat oss i stor
sorg och saknad.

Elmar, Sten, Sylvia
Bengt och Gösta
med familjer

Övrig släkt och vänner

Ögonen slutits, tiden
var inne
Djup är vår sorg fastän
ljusst ditt minne
Kärlek och godhet lyste
din stig
tack kära Mamma, vila
i frid.

Vår kära syster,
moster och faster

Olga Borman
f Tegelberg

* 25 september 1903
† 31 augusti 1997

Vi saknar dig Olga.

Frida och Matilda
med familjer

Minns mig som jag var en
gång
då livet lekte och det var
fågelsång.

Efterlysning!

Vem har lånat en pärm med kopior av Kustbon?
Årtal 1944-54.

Var vänlig och hör av dig till SOV:s expedition snarast!

Snart födelsedag?

Fyller du 40, 50, 60, 65 etc
och vill bli omnämnd här i
Kustbon?

Skicka då in uppgifter om namn
(ev flicknamn), födelsedatum
och ort (bördig från ...) till

Kustbon, Roslagsgatan 57,
113 43 Stockholm.

Eller ring Ulla-Stina Rundgren
08-612 75 99 mån-tor 9-14
tor även 17-20.

En sista hälsning till vår far Alfred Granberg

Nu far har du äntligen fått ro. Du levde tills du hunnit fylla 95 år, vilket var din önskan den sista tiden.

Vi dina döttrar, svågrar och barnbarn var hos dig den dagen. Vi sjöng psalmer och andra sånger, du nynnade med och var nöjd och glad.

När vi skulle skiljas tog du oss i hand allihop, vi talade om vem det var, du tackade oss och önskade oss allt gott. Efter tre veckor fanns du inte längre kvar hos oss. Du somnade in lugnt och stilla dagen efter midsommar.

Vi kommer att sakna dig, nu har vi ingen gemensam träffpunkt längre, som Fruängsgården har varit de senaste 15 åren. Vi träffades ofta där med både släkt och vänner, bl a hade vi en Ölbackträff där för något år sedan.

Du tyckte mycket om att promenera, vi gick arm i arm med dig flera kilometer ibland. Den sista Riksmarschen gick Linnea och du 1994, en mil. Hoppas du har det bra där du är nu, kanske träffar du Mor Ida och dina tre barn som gick bort före dig, Ellen, Svenne och Bertil.

Vi saknar dig, men livet är ju inte evigt.

*Du styrde och ställde,
du ville oss väl.
Du älskat oss alla,
av hela din själ.*

Tack far för allt.

Karin, Hilja, Emma, Birgit, Maj-Britt
och Linnea.

Helgstängt!

Expeditionen är stängd fr o m
Julafton t o m Trettonhelgen.
(24/12 1997 t o m 6/1 1998.)

SVENSKA ODLINGENS VÄNNER
OCH KUSTBON.

AVLIDNA

Maria Adelman, född den 10 februari
1905 i Nuckö, avled den 27 november
1995 i Norrköping

Maria Svedberg, född den 14 oktober
1916 på Ormsö, avled den 27 augusti
1997 i Stockholm

Johannes Nee, född den 5 januari 1913
på Ormsö, avled den 29 augusti 1997 i
Täby

William Karl Freiberg född 16 septem-
ber 1920 på Nargö, avled den 8 septem-
ber 1997 i Norrtälje

Maria Bengtsson, född Häggblom den
8 januari 1912 på Ormsö, avled den 19
september 1997 i Hägersten

Johan Hjalmar Städ, född den 25 sep-
tember 1919 på Ormsö, avled den 7
oktober 1997 i Stockholm

Ellen Maria Meerik, född Kүүn den 1
oktober 1915 på Nargö, avled den 14
oktober 1997 i Djursholm

Arnold Talvar (Fahrman), född den 7
januari 1922 i Pasklep, Nuckö, avled
den 15 oktober 1997 i Keila

Marina Rooslaid, född den 20 juli 1909
på Kinö, gift på Runö 10 år, avled den
27 oktober 1997 på Kinö

Johannes Skallus, född den 21 oktober
1924 på Runö, avled den 27 oktober
1997 i Stockholm

Ida Rosalie Granberg, född Sjöman den
1 november 1925 på Ormsö, avled den
2 november 1997 i Stockholm

Isak Ekström, född den 5 oktober 1928
på Runö, avled den 31 oktober 1997 i
Lidingö

FAMILJENYTT

FÖDDA

Vi har fått en dotter
Johannas lillasyster
JOSEFINE
Camilla och Mats Palovaara
Karolinska 27 juli 1997

Välkommen vår son Johannes!
Elisabeth och Peter Hedfors
född Westerberg, Kärrslätt, Ormsö
Jönköping den 3 oktober 1997

GULDBRÖLLOP

Ingeborg Marie Westerman från Paj/
Rickul och Harry Nilsson från Frösön
vigdes i Frösö kyrka den 28 mars 1948.

VIGSEL

I svenska S:t Mikaelsskyrkan i Reval/
Tallinn ägde bröllop/välsignelseakt rum
den 21 september mellan Håkan Söder-
ström och Natalja Maskevits. Akten
förrättades av kyrkoherde Mårten An-
dersson.

BEMÄRKESEDAGAR

1:A KVARTALET 1998

≈ 100 ÅR ≈

Maria Beckman, född Hamberg den 23
mars 1898, Ormsö

≈ 95 ÅR ≈

Sigrid Abrahamsson, född Heldring den
24 mars 1903, Reval

≈ 94 ÅR ≈

Ida Åkerblad, född Hamberg den 7 ja-
nuari 1904, Rickul

☞ 93 ÅR ☞

Maria Fält, född den 10 januari 1905, Ormsö
 Helene Mathiesen, född Sedman den 20 januari 1905, Nuckö
 Maria Svärd, född Hammerman den 24 januari 1905, Ormsö
 Herman Rosenborg, född den 6 februari 1905, Rågöarna
 Hermine Vikman, född Villberg den 18 mars 1905, Reval
 Johannes Okerblad, född den 22 mars 1905, Rickul
 Gertrud Svedberg, född Jonell den 25 mars 1905, Ormsö
 Birgitta Bäckman, född Wikström den 29 mars 1905, Ormsö

☞ 92 ÅR ☞

Edgar Johannes Freiberg, född den 3 mars 1906, Nargö
 Oskar Koinberg, född den 5 mars 1906, Rickul

☞ 91 ÅR ☞

Gertrud Vaksam, född Lindström den 9 januari 1907, Ormsö
 Martha Amalie Kopamees, född den 12 januari 1907, Nuckö
 Olga Blees, född Klingberg den 2 februari 1907, Rickul

☞ 90 ÅR ☞

Julie Norrman, född Vapper den 1 januari 1908, Ösel/Runö
 Sofia Grönlund, född den 29 januari 1908, Rågöarna
 Maria Fällin, född Fagerros den 19 februari 1908, Ormsö
 Robert Barud, född den 7 mars 1908, Nuckö
 Dalia Luks, född den 12 mars 1908, Rickul
 Mina Wikström, född den 24 mars 1908, Ormsö
 Elvine Klippberg, född Viberg den 26 mars 1908, Rickul

☞ 85 ÅR ☞

Edita Birgitta Freiman, född Greisman den 6 januari 1913, Nuckö
 Irene Maria Freiman, född Reisman den 18 januari 1913, Nuckö
 Helmi Emilie Delfine Aman, född Marr den 20 januari 1913, Nuckö
 Signe Wellenide Henriette Vitman, född Ribon den 1 februari 1913, Nuckö
 Maria Grönman, född Hörnsten den 8 februari 1913, Ormsö
 Elisabet Sergo, född Svahn den 9 februari 1913, Runö
 Malvina Johansson, född Hallman den 22 februari 1913, Rickul
 Gisela Gahlnbäck, född Pauli den 2 mars 1913, Reval

Oskar Brun, född den 4 mars 1913, Nuckö
 Hilda Elfride Bergman, född Kiiusvek den 5 mars 1913, Dorpat
 Elsa Malm, född Jäger den 6 mars 1913, Reval
 Katarina Alström, född Salin den 18 mars 1913, Ormsö
 Johan Benholm, född den 27 mars 1913, Ormsö

☞ 80 ÅR ☞

Johannes Moll, född den 6 januari 1918, Ormsö
 Agneta Friberg, född Ahlström den 7 januari 1918, Ormsö
 Irene Niibon, född den 26 januari 1918, Nuckö
 Julide Koppel, född Joosti den 30 januari 1918, Reval
 Meta Brus, född den 5 januari 1918, Odensholm
 Maria Tammgren, född Salin den 15 februari 1918, Ormsö
 Oskar Grundsten, född den 16 februari 1918, Ormsö
 August Ambros, född den 2 mars 1918, Nuckö
 Alide Grundsten, född Penter den 5 mars 1918, Reval
 Margot Miralda Teglund, född Schönborg den 5 mars 1918, Rickul
 Dagmar Brus, född Vitman den 6 mars 1918, Nuckö
 Johannes Beckman, född den 13 mars 1918, Ormsö
 Vello Liiver, född den 31 mars 1918, Vippal

☞ 75 ÅR ☞

Hjalmar Beckman, född den 4 januari 1923, Ormsö
 Maria Karlsson, född Nee den 9 januari 1923, Ormsö
 Einar Harald Alun, född den 14 januari 1923, Nuckö
 Maria Pettersson, född Gärdström den 14 januari 1923, Ormsö
 Irene Armilde Tamm, född Laanes den 14 januari 1923, Nuckö
 Maria Hemlin, född Vahlberg den 19 januari 1923, Ormsö
 Alinde Zenia Berglund, född Vesterholm den 20 januari 1923, Rickul
 Alice Tiits, född Berkman den 21 januari 1923, Nuckö
 Hella Luther, född Allist den 23 januari 1923, Reval
 Alice Ingeborg Sekobon, född den 23 januari 1923, Nuckö
 Katarina Mathilda Strömberg, född Timmerman den 30 januari 1923, Ormsö
 Hugo Pella, född den 31 januari 1923, Korkis

Oskar Murman, född den 5 februari 1923, Ormsö
 Karin Armilda Larsson, född Stenberg den 7 februari 1923, Rickul
 Agneta Wigede, född Moll den 12 februari 1923, Ormsö
 Helena Dreijer, född Ullisgård den 18 februari 1923, Runö
 Katarina Förberg, född Nyholm den 18 februari 1923, Ormsö
 Elvine Andersson, född Mickelin den 26 februari 1923, Ormsö
 Ida Katarina Isberg, född Beckman den 5 mars 1923, Ormsö
 Hilda Ivarsson, född Öman den 6 mars 1923, Ormsö
 Rosine Irene Luther, född Fahrman den 7 mars 1923, Nuckö
 Maria Rosalia Gustafsson, född Blomman den 12 mars 1923, Ormsö
 Elfride Ingeborg Göransson, född Brun den 14 mars 1923, Nuckö
 Maria Söderlund, född den 17 mars 1923, Ormsö
 Maria Österback, född Nyholm den 19 mars 1923, Ormsö
 Maria Forsman, född Fagerros den 26 mars 1923, Ormsö
 Karl-Robert Gerdehag, född den 26 mars 1923, Reval

☞ 70 ÅR ☞

Hjalmar Gottfrid Elfengren, född den 1 januari 1928, Rågöarna
 Rainer Valter Luther, född den 1 januari 1928, Nargö
 Holger Voldemar Luther, född den 2 januari 1928, Nargö
 Johannes Axel Timm, född den 5 januari 1928, Ormsö
 Sven-Erik Vesterman, född den 6 januari 1928, Rickul
 Virve Kimbratt, född Koppel den 7 januari 1928, Reval
 Manfred Alexander Adelman, född den 8 januari 1928, Nuckö
 Agnes Andersson, född Alberg den 11 januari 1928, Rickul
 Marion Böttker, född den 14 januari 1928, Reval
 Arvid Henrik Grönstrand, född den 19 januari 1928, Oru
 Ester Karlsson, född Appelblom den 22 januari 1928, Ormsö
 Lydia Alice Nyberg, född Laving den 25 januari 1928, Nuckö
 Einar Nyman, född den 26 januari 1928, Rågöarna
 Hilda Ottilia Kinder, född Liljebäck den 30 januari 1928, Ormsö
 Asta Sedoni Kagovere, född Rosen den 6 februari 1928, Nargö
 Elsa Eugenia Heldring, född Stromback den 10 februari 1928, Nuckö

POSTTIDNING B

Svenska Odlingens Vänner
Roslagsgatan 57, 1/2 tr ned
113 54 Stockholm
ISSN 0345-6706

God Jul och Gott Nytt År

Elfrida Ahlberg, född den 18 februari 1928, Ormsö

Hilda Elfride Kjellgren, född Enkel den 23 februari 1928, Ormsö

Olof Johannes Lundre, född den 25 februari 1928, Ormsö

Evald Ahlberg, född den 29 februari 1928, Rickul

Anders Ahlström, född den 7 mars 1928, Ormsö

Axel Voldemar Lindström, född den 7 mars 1928, Ormsö

Maria Ester Lindström, född Widgren den 7 mars 1928, Ormsö

Elin Jansson, född Nilsson den 10 mars 1928, Rickul

Melita Loreida Vood, född den 22 mars 1928, Pernau

Erik Engelbrekt Runestam, född den 23 mars 1928, Runö

Asa Hallman, född den 26 mars 1928, Kärdla

65 ÅR

Elin Kungberg, född Stahlman den 1 januari 1933, Nuckö

Alma Pikner, född den 2 januari 1933, Ormsö

Johannes Ahlström, född den 5 januari 1933, Ormsö

Eivor Luther, född Öie Kousson den 6 januari 1933, Reval

Edla Ingeborg Thomsson, född den 7 januari 1933, Ormsö

Alida Ingeborg Fält, född den 8 januari 1933, Ormsö

Meida Pöldma, född den 8 januari 1933, Rapla

Robert Heyman, född den 10 januari 1933, Odensholm

Elna Karin Enkel, född den 10 januari 1933, Ormsö

Holger Johannes Ringberg, född den 11 januari 1933, Rickul

Lennart Kriisa, född den 14 januari 1933, Hapsal

Harry Norman, född den 16 januari 1933, Vippal

Emil Grönman, född den 21 januari 1933, Ormsö

Alide Elvine Nilsen, född den 25 januari 1933, Ormsö

Elna Joanurm, född den 28 januari 1933, Kolga

Inga Schönberg, född den 1 februari 1933, Rickul

Elvine Ingeborg Fält, född den 4 februari 1933, Ormsö

Edvin Emanuel Konrad Haggarsson, född den 14 februari 1933, Runö

Erik Gineman, född den 22 februari 1933, Nuckö

Sigvard Valentin Richard Hamberg, född den 24 februari 1933, Ormsö

Per-Olof Tennisberg, född den 2 mars 1933, Rickul

Erling Gustav Lemberg, född den 8 mars 1933, Nuckö

Heljo Liljan Laidna, född den 9 mars 1933, Reval

Linda Ingeborg Hannan, född Gärdström den 12 mars 1933, Ormsö

Vilma Albert, född den 21 mars 1933, Nuckö

Maj-Gret Jöesaar, född den 25 mars 1933, Nargö

Ingrid Lilja, född den 29 mars 1933, Ormsö

Gunnar Bertil Luks, född den 29 mars 1933, Rickul

Vanda Tanseri, född den 30 mars 1933, Nuckö

60 ÅR

Tiiu Mall Tönnisson, född den 4 januari 1938, Reval

Severt Brunberg, född den 12 januari 1938, Rickul

Asta Kask, född den 12 januari 1938, Nuckö

Virgo Lembit Kimber, född den 17 januari 1938, Reval

Heidi Maddison, född den 19 januari 1938, Reval

Stig Alvar Lindström, född den 22 januari 1938, Ormsö

Arvo Oiling, född den 22 januari 1938, Reval

Nils Koinberg, född den 3 februari 1938, Nuckö

Leida Blum, född den 6 februari 1938, Leningrad

Levi Oliver Sedman, född den 6 februari 1938, Nuckö

Stig Ülo Hamberg, född den 9 februari 1938, Ormsö

Maili Helin Kanna, född den 14 februari 1938, Hapsal

Lillian Treiberg, född den 20 februari 1938, Rickul

Sven Lindström, född den 22 februari 1938, Neve/Vippal

Sven Valdemar Lagman, född den 2 mars 1938, Rickul

Gun Anne-Marie Mickelin, född Thunander den 3 mars 1938, Stockholm

Hilding Heyman, född den 4 mars 1938, Rickul

Edvard Edgar Thomson, född den 18 mars 1938, Ormsö

Ivar Rosen, född den 19 mars 1938, Reval

Alvin Beckman, född den 19 mars 1938, Ormsö

Ingvar Yngve Nilsson, född den 19 mars 1938, Rickul

Mati Norrman, född den 22 mars 1938, Vippal

Sven Johannes Nyberg, född den 22 mars 1938, Ormsö

Enda Gerner, född den 27 mars 1938, Korkis

Walter Borrman, född den 28 mars 1938, Rickul

Helmut Edmund Österman, född den 28 mars 1938, Rickul

50 ÅR

Elin Gunnel Pihl, född den 3 januari 1948, Stockholm/Ormsö

Bengt Lennart Rydberg, född den 10 januari 1948, Norrköping/Korkis

Inga Edita Ingblom, född den 24 januari 1948, Stockholm/Nuckö

Jim Persson, född den 1 februari 1948, Stockholm/Ormsö

Nancy Christina Maria Eklund, född den 2 februari 1948, Uppsala/Rickul

Edit Marie Stahl, född den 10 februari 1948, Eskilstuna/Rickul

Inger Marie Stahl, född den 10 februari 1948, Eskilstuna/Rickul

Linda Stade, född Dominius den 21 februari 1948, Stockholm/Ormsö

Ronnie Torsten Westerman, född den 21 februari 1948, Tumba/Rickul

Vane Martin Lausson, född den 18 mars 1948, Huskvarna/Korkis/Fellin

Anneli Margareta Fredriksson, född Åkerblad den 19 mars 1948, Eskilstuna/Rickul

Kalev Pärnaste, född den 19 mars 1948, Hällsta/Nuckö

Karl Anders Thomson, född den 25 mars 1948, Enskede/Nuckö

Kenneth Alf Roland Bles, född den 28 mars 1948, Eskilstuna/Rickul

Rolf Gothard Lindgren, född den 31 mars 1948, Skultuna/Rågöarna